

Kacper Pencarski*

Z problemów gospodarczych majątku Rosocha koło Polanowa w XIX i XX w. (do 1945 r.)

Dzieje małych i średnich majątków wiejskich w dawnej pruskiej prowincji pomorskiej i jednostek administracyjnych przez nie współtworzonych są do dziś jeszcze stosunkowo słabo odtworzone¹. Zagadnienia związane z funkcjonowaniem tych struktur administracyjnych – obszarów dworskich (Gutsbezirke) – nadal nie doczekały się kompleksowego, należytego opracowania, szczególnie w odniesieniu do wschodniej części prowincji pomorskiej. Brakuje analizy głównych problemów gospodarczych i społecznych związanej z funkcjonowaniem dóbr, stopniową likwidacją do 1928 r. odrębności administracyjnej i wynikających z tego powodu trudności gospodarczych.

Nie inaczej rysuje się problem małych i średnich gospodarstw wiejskich, które nigdy nie stanowiły odrębnych jednostek administracyjnych. Autor podjął się więc próby naszkicowania problemów gospodarczych niewielkiego w skali prowincji pomorskiej majątku rolnego na przykładzie dóbr w miejscowości Rosocha (Rotzog) koło Polanowa (Pollnow) w dawnym powiecie sławieńskim. Jest to także próba odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu uwarunkowania zewnętrzne (tworzone przez państwo pruskie i niemieckie) szły w parze z ambicjami właścicieli majątku i jego realnymi możliwościami ekonomicznymi oraz w jaki sposób utrzymywana była niezależność decyzyjna i autonomia gospodarcza w skomplikowanych uwarunkowaniach finansowych Prus i Niemiec końca XIX w. i drugiej połowy XX w.

* Kacper Pencarski – doktor nauk humanistycznych; adiunkt w Instytucie Historii Akademii Pomorskiej w Słupsku, pracownik Zakładu Historii XIX w. Akademii Pomorskiej w Słupsku. Obszar zainteresowań badawczych: polityczne i gospodarcze aspekty historii Pomorza Zachodniego w XIX i XX w. (do 1945 r.).

¹ Lepiej przedstawia się analiza wielkiej własności ziemskiej, zob. W. Stępiński, *Własność junkierska na Pomorzu Zachodnim w latach 1807–1914*, t. I, II, Szczecin 1989.

Rosocha² jest miejscowością położoną w południowej części dawnego powiatu sławieńskiego (Kreis Schlawe), której obręb był zasiedlony przez człowieka w epoce kamienia³. Do 1945 r. Rosocha stanowiła odrębną gminę wiejską, graniczącą na południowym wschodzie z gminą wiejską Chocimino (Gutzmin), na wschodzie z gminą miejską Polanów, na północy z gminą wiejską Jacinki (Jatzingen), na północnym zachodzie z gminą wiejską Garbno (Gerbin) i na południu z gminą wiejską Cetuń (Zetthun). Do 1932 r. granica z gminą wiejską Cetuń stanowiła jednocześnie granicę pomiędzy powiatem bobolickim i sławieńskim, a w latach 1932–1945 wskutek likwidacji powiatu bobolickiego (Kreis Bublitz) i przyłączenia jego zasadniczej części do powiatu koszalińskiego (Kreis Köslin) – granicę pomiędzy powiatem koszalińsko-bobolickim (Kreis Köslin-Bublitz) i sławieńskim⁴. W granicach administracyjnych Rosochy znajdowała się północna część jeziora Wielkiego (Groß-See), które w całości stanowiło własność prywatną właścicieli pałacu w Cetuniu⁵.

Od 1874 r. Rosocha, wraz z gminami wiejskimi Garbno i Naclaw (Natzlaff) oraz obszarami dworskimi Garbno i Naclaw należała do gminy

² O etymologii nazwy wsi Rosocha szerzej w: A. Chłudziński, *Nazwy miejscowe miasta i gminy Polanów (wybór)*, [w:] *Historia i kultura ziemi sławieńskiej*, t. X: *Miasto i gmina Polanów*, pod red. W. Rączkowskiego i J. Sroki, Sławno-Polanów 2010, s. 165.

³ O materiale archeologicznym odnalezionym na obszarze Rosochy szerzej w: I. Skrzypek, *Z pradziejów gminy Polanów*, [w:] *Historia i kultura*, t. X..., s. 45–47, 83, 90, 92, 94, 97, 106.

⁴ Liczba gmin w powiecie sławieńskim przedstawiała się następująco: w 1871 r. – 4 gminy miejskie, 138 gmin wiejskich, 100 obszarów dworskich; w 1885 r. – 4 gminy miejskie, 127 gmin wiejskich, 52 obszary dworskie; w 1905 r. – 4 gminy miejskie, 126 gmin wiejskich, 79 obszarów dworskich; w 1931 r. – 4 gminy miejskie, 137 gmin wiejskich, 2 obszary dworskie; w 1939 r. – 4 gminy miejskie i 136 gmin wiejskich; T. Białecki, M. Mazurkiewicz, A. Muszyński, *Podziały administracyjne Pomorza Zachodniego w latach 1800–1970*, pod red. T. Białeckiego. Prace Instytutu Zachodnio-Pomorskiego w Szczecinie, t. 46, Z prac Sekcji Przestrzenno-Geograficznej, z. 4, Szczecin 1970, s. 66.

⁵ F. Sandhoff, *Binnenfischerei*, [w:] *Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*. Band I: *Der Kreis als Ganzes*, Hussum 1986, s. 154.

zbiorowej⁶ (Amtsbezirk) nr 35 (od 1879 r. nr 33) z siedzibą w Naclawiu⁷. W 1928 r. w wyniku zmian administracyjnych Rosocha została wyłączona z gminy zbiorowej w Naclawiu i włączona do gminy zbiorowej w Bukowie (Wendisch Buckow, następnie Buckow). Gminę zbiorową w Bukowie, obok Rosochy, współtworzyły gminy wiejskie: Bukowo (z Domachowem – Hanshagen), Jacinki i Świerczyna (Schwarzin). Odrębny od gminy wiejskiej w Rososze obszar dworski nigdy nie został wydzielony (nawet na poziomie jednostki osadniczej – Wohnplatz) i tym samym majątek stanowił integralną administracyjnie część gminy wiejskiej. Właściwy terytorialnie sąd obwodowy (od 1879 r.), urząd pocztowy oraz urząd stanu cywilnego (od 1874 r.) znajdowały się w Polanowie. Urząd katastralny miał swoją siedzibę w Bobolicach (Bublitz). W Rososze znajdowała się szkoła (od XVIII w.), której nauczycielski fach kontynuowano w kolejnych pokoleniach⁸. Wieś należała do parafii ewangelickiej Polanów-Zamek (Pol-

⁶ Do kompetencji urzędu gminy zbiorowej w Naclawiu należała kontrola wydatków administracyjnych gminy, realizacja zarządzeń władz policyjnych i wojskowych, opiniowanie spraw dotyczących zagadnień administracyjnych z obszaru gminy, powoływanie komisji stałych i komisji specjalnych oraz członków do nich spośród uprawnionych do tego mieszkańców gmin wiejskich i okręgów dworskich. Szerzej o kompetencjach gminy zbiorowej, gminy wiejskiej i obszaru dworskiego w: Graf H. de Grais, *Handbuch der Verfassung und Verwaltung in Preußen und dem Deutschen Reiche*, Berlin 1926, s. 114–137; H. Fenske, *Die Verwaltung Pommerns 1815–1945. Aufbau und Ertrag. Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Pommern, Reihe V: Forschungen zur Pommerschen Geschichte*, Bd. 26, Köln-Weimar-Wien 1993, s. 62–64.

⁷ Liczba mieszkańców poszczególnych gmin wiejskich i obszarów dworskich gminy zbiorowej w Naclawiu kształtowała się następująco: Garbno dwór – 213 mieszkańców, Garbno wieś – 137 mieszkańców, Naclaw dwór – 525 mieszkańców, Naclaw wieś – 58 mieszkańców; Rosocha wieś – 374 mieszkańców. W 1879 r. do gminy zbiorowej dołączony został dwór w Kościernicy; Archiwum Państwowe w Szczecinie (dalej: AP Szczecin), Naczelne Prezydium Prowincji Pomorskiej w Szczecinie (dalej: NPPP), sygn. 975, Tableau der Amtsbezirke des Kreises Schlawe z 30 VII 1878 r., f. 123–124; Tableau der Amtsbezirke des Kreises Schlawe z 12 XI 1873 r., f. 180–181; Verzeichniß von den Amtsbezirken des Kreises Schlawe [1879 r.], f. 220; „Amtsblatt der Königlichen Regierung zu Cößlin“ (dalej: AdKR) z 6 I 1879 r., s. 28.

⁸ Archiwum Państwowe w Koszalinie (dalej: AP Koszalin), Rejencja Koszalińska (dalej: RK), sygn. 9772, 9773 (passim); E.H. von Michaelis, *Kirchspiel Quatzow Kreis Schlawe in Pommern. „Schriften der J.G. Herder-Bibliothek Siegerland e.V.“*, Bd. 22, Siegen 1990, s. 53, 160. Z Rosochy pochodził m.in. syn nauczyciela Paula Selkego, Martin Selke (ur. 12 września 1919 r.), późniejszy rektor szkoły w Bad Segeberg (Szlazwik-Holsztyn).

Inow-Schloß)⁹, a następnie do parafii w Polanowie, choć cmentarz ewangelicki znajdował się około 500 m na północny wschód od centrum wsi¹⁰. Wójtami wsi byli Theodor Harder (1891–1914), Albert Kron (był nim tylko w 1914 r.; poległ w pierwszej wojnie światowej¹¹), Max Kiewert (1914–1928) oraz Albert Pirk (1928–1945)¹². Miejscowość podlegała, wraz z gminami wiejskimi w Garbnie, Kościernicy (Kösternitz) i Naclawiu, Komisji Arbitrażowej – Okręg nr 33 (Schiedsmannbezirke, Bezirk 33) z siedzibą w Naclawiu, jednakże jej przewodniczącym, od 1926 r., był wymieniony wcześniej wójt Rosochy i właściciel gospodarstwa rolnego Max Kiewert, a jego zastępcą Hugo Oll, właściciel majątku w Rososze. W 1930 r. funkcje te pełnili (kolejno) Bruno Strehlow i Reinhold Riehn¹³.

Miejscowość, do czasu wprowadzenia etapowej reformy rolnej w Prusach (1811–1868), stanowiła jednakże trzy odrębne własności (Rotzog A, Rotzog B i Rotzog C), należąc do Ernesta von Wrangla („Vettrinsches Anteil” – Rotzog A; tzw. „część wietrzneńska”), rodu von Lettowów i Blumenthalów z Naclawia („Natzlaffsche Antheil” – Rotzog B; tzw. „część naclawska”) oraz rodziny von Glasenappów z Cetunia („Zettuner Ante-

⁹ „Gesetz-Sammlung für die Königlich Preußischen Staaten”. Supplement-Band 1878 bis 1880 incl., Berlin 1881, s. 161; „Gemeindelexikon für die Provinz Pommern. Auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 1. Dezember 1885 und anderer amtlichen Quellen bearbeitet von Königlichen Statistischen Bureau”, Berlin 1888, s. 150–151; F. Fidler, *Der Amtsrichter in Preußen. Darstellung der Amtsgerichtsverfassung, der Stellung des Amtsgerichtes und des Verfahrens in allen zur Zuständigkeit der Amtsgerichte gehörenden Rechtsangelegenheiten*. Zweiter Band, Paderborn 1883, s. 575; *Bürgel's Nachschlagebuch für Handel, Gewerbe und Industrie nebst grossem Ortslexikon von Deutschland*, Hrsg. M. Bürgel, Berlin 1903, s. 1060b; „Gemeindelexikon für den Freistaat Preußen”. Band IV: „Provinz Pommern”. Nach dem endgültigen Ergebnis der Volkszählung vom 16. Juni 1925 und anderen amtlichen Quellen unter Zugrundelegung des Gebietsstandes vom 1. Oktober 1932 bearbeitet vom Preussischen Staatlichen Landesamt, Berlin 1932, s. 79; K. Chochuł, *Polanów i okolice w zasobie Archiwum Państwowego w Koszalinie Oddział w Słupsku*, [w:] *Historia i kultura*, t. X..., s. 145.

¹⁰ Szerzej o cmentarzu w: K. Kontowski, *Cmentarze gminy Polanów*, [w:] *Historia i kultura*, t. X..., s. 345–346.

¹¹ Wykaz poległych w pierwszej wojnie światowej umieszczony na pomniku poległych mieszkańców Rosochy.

¹² „Heimat-Kalender für den Kreis Schlawe” 1927, s. 47; F. Koglin, *Rotzog*, [w:] *Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*. Band II: *Die Städte und Landgemeinden*, Hussum 1989, s. 1137.

¹³ AP Szczecin, NPPP, sygn. 988, materiały na posiedzenie Kreistagu w Sławnie z 5 III 1926 r., f. 246; „Heimat-Kalender für den Kreis Schlawe 1930”, s. 128, 130; E. v. Michaelis, *Rechtspflege im Kreis Schlawe, Der Kreis Schlawe...*, Band I, s. 254.

il” – Rotzog C; tzw. „część cetuńska”¹⁴. W latach: 1818, 1829, 1843 i 1846, wzorem innych wsi w prowincji pomorskiej, przeprowadzona została separacja wszystkich majątków wchodzących w skład Rosochy¹⁵. Po scaleniu trzech części wsi w jedno sołectwo, majątek w Rososze (z dawnej „części wietrzneńskiej”) stanowił własność von Natzmerów w 1836 r.¹⁶. Ponadto, w granicach gminy wiejskiej znalazły się dwa folwarki: Lizychów¹⁷ (Elisenhof; dawna „część cetuńska”)¹⁸ i Karlota¹⁹ (Carl-Otto, następnie Karlotto; dawna „część naclawska”), których produkcja rolna ograniczała się do hodowli zwierzęcej i uprawy pól. Majątek w Rososze nigdy nie sta-

¹⁴ Archiwum Państwowe w Koszalinie Oddział w Słupsku (dalej: AP Słupsk), Urząd Katastralny w Sławnie (dalej: UKS), sygn. 323, Hülfsdienst-Ablösungs-Rezeß von Rotzog, Natzlaffschen Antheils, Schlauer Kreises z 8 VII 1842 r., f. 390—394; Hülfsdienst-Ablösungs-Rezeß von Rotzog, Vettrinschen Antheils, Schlauer Kreises z 10 VII 1843 r., f. 403—414; F. Koglin, *Rotzog...*, s. 1138.

¹⁵ AP Słupsk, UKS, sygn. 323, Vermessungs- und Entheilungs Register von den Laendereien der 3 bauerlichen Gemeinden der im Schlawschen Kreise belegenen und von dem Regierungs-Conducteur Dietz im Jahr 1818 vermessen und von dem Regierungs-Conducteur Bennin im November 1822 eingethelten Feldmark Rotzog, 1829 r., f. 39—77; Kreis Schlawe, Gemarkung Rotzog. Planblatt (Flur) Nr. 2, Handriss Nr. 10, 1:5 000 (plan katastralny), 1938 r. (zbiory prywatne); W. Buchholz, *Integration und Konflikt. Die preussische Provinz Pommern in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, [w:] *Pomorz-Brandenburgia-Prusy (państwo i społeczeństwo)*. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogdanowi Wachowiakowi z okazji 70-lecia urodzin i 50-lecia pracy naukowej, pod red. W. Stępińskiego i Z. Szultki, Szczecin 1999, s. 163—164.

¹⁶ *Neues preussisches Adels-Lexicon oder genealogische und diplomatische Nachrichten*, Zweiter Band: E—H, Hrsg. F.L. von Zedlitz-Neukirch, Leipzig 1836, s. 18, 239; E. Messow, *Topographisch-statistisches Handbuch*, Baensch 1848, s. 233; F.L. von Ledebur, *Adelslexikon der Preussischen Monarchie*. Zweiter Band: L—S, Berlin [1856], s. 142.

¹⁷ Kolejni właściciele Lizychowa po Carlu von Senden to: Carl Wietholz, Albert Müller i Oscar Caminecci (1929—1945); sygn. 737, Eigentümerverzeichnis des Gemeindebezirk Rotzog, f. 7; AP Słupsk, UKS, sygn. 819, Gebäudebuch des Gemeindebezirk Rotzog, f. 28.

¹⁸ Parcelacja nastąpiła w 1860 r.; AP Słupsk, UKS, sygn. 322, Rezeß über die Ablösung der von den 3. parzelierten Bauerhöfen zu Rotzog, Zettunschen Antheils, Schlauer Kreises von das Gut Zettun zu entrachtenden Geldrenten z 17 II 1860 r., f. 278—294.

¹⁹ Kolejni właściciele Karloty po Helmućie Schumannie, Auguście von Senden i Carlu von Senden to: Reinhold Riehn (1926—1932), gmina miejska w Polanowie (1932—1934), ponownie Reinhold Riehn (1934—1941) i Paul Schaffer (1941—1945); AP Słupsk, UKS, sygn. 737, Eigentümerverzeichnis des Gemeindebezirk Rotzog, f. 5; sygn. 819, Gebäudebuch des Gemeindebezirk Rotzog, f. 6.

nowił odrębnej jednostki administracyjnej (Rittergut, Gut, Gutsbezirk) od wsi (Gemeinde)²⁰.

Rosocha rozwijała się gospodarczo i przestrzennie w sposób właściwy dla tego typu miejscowości. Sąsiedztwo z Polanowem, miastem o dobrze rozwiniętej sieci handlowo-usługowej oraz rolnicza działalność mieszkańców na glebach średniej przydatności bonitacyjnej²¹, determinowały rozwój ekonomiczny, funkcjonalny i przestrzenny wsi²². Stąd też we wsi znajdował się jeden sklep wraz z gospodą; usługi wyższego rzędu dostępne były w Polanowie²³. Rosocha rozwijała się w klasycznym dla wsi-ulicówek modelu w oparciu o istniejące możliwości geograficzne mikroregionu²⁴. Z pewnym jednakże opóźnieniem docierały do wsi urządzenia rolnicze, używane już w zachodniej i centralnej części prowincji pomorskiej. Otwarcie okręgowej elektrowni w Białogardzie (Belgard) w 1912 r., i idący za tym wzrost przyłączeń odbiorców energii elektrycznej w rejencji koszalińskiej umożliwił podłączenie dworu w Rososze do sieci energetycznej w 1913 r. Elektryfikacja pozostałej części miejscowości nastąpiła po zakończeniu pierwszej wojny światowej, w 1920 r., co znacznie wpłynęło na modernizację miejscowego rolnictwa²⁵.

²⁰ „Niekammer's Güter-Adressbuch”. Band I: „Pommersches Güteradressbuch”, Stettin 1905 (dalej: Niekammer 1905), s. 165–166; w skali powiatu sławieńskiego szerzej na ten temat w: J. Lindmajer, *Od upadku starych Prus do klęski II Rzeszy Niemieckiej 1806–1918*, [w:] *Dzieje Sławna*, pod red. J. Lindmajera, Słupsk 1994, s. 203.

²¹ Szczegółowo o klasach bonitacyjnych 1–8 na gruntach rolnych Rosochy w: „Die Ergebnisse der Grund- und Gebäudesteueranlagung im Regierungsbezirk Köslin, hrsg. vom Königlichen Finanzministerium, 9: Kreis Schlawe”, Berlin 1866, s. 26–31.

²² Szerzej o roli Darłowa, Polanowa, Sianowa i Sławna w powiecie sławieńskim w: K. Pencarski, *Problemy społeczne i gospodarcze Darłowa i Sławna w latach 1918–1939*, [w:] *Historia i kultura ziemi sławieńskiej*, t. XI: *Ośrodki miejskie*, pod red. W. Rączkowskiego i J. Sroki, Darłowo-Sławno 2013, s. 267–272.

²³ „Kreisadreßbuch Schlawe i. Pommern 1928”, s. 488–489. Tam też wykaz mieszkańców wsi i ich profesja.

²⁴ H. Szulc, *Morfogenetyczne typy osiedli wiejskich na Pomorzu Zachodnim*, Seria: Prace Geograficzne nr 149, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988, s. 76.

²⁵ F. Koglin, *Rotzog...*, s. 1136.

Tabela 1. Powierzchnia i liczba ludności Rosochy w latach 1819–1939.

Rok	Powierzchnia wsi (w hektarach)	Liczba ludności	Uwagi
1819	b.d.	145	
1827 ^a	b.d.	145	
1864	916,6	301	
1867	916,6	302	
1871	916,6	324	w tym 6 Żydów
1883	921,6	324	
1885	921,0	311	w tym 4 tzw. „innych chrześcijan”
1895	921,5	284	
1905	922,7	263	
1910	922,7	312	
1925	922,7	310	
1933	922,7	293	
1939	922,7	249	

^a dane za 1827 r. były powtórzeniem informacji z 1819 r.

Źródło: AP Szczecin, NPPP, sygn. 975, Tableau der Amtsbezirke des Kreises Schlawe z 30 VII 1878 r., f. 123–124; Tableau der Amtsbezirke des Kreises Schlawe z 12 XI 1873 r., f. 180–181; „Ortschafts-Verzeichniß des Regierung-Bezirk Cößlin”, Berlin 1819, s. 28; „Topographische Beschreibung der Provinz Pommern mit einer statistischen Uebersicht”, Berlin und Stettin 1827, s. 265; „Die Gemeinden und Gutsbezirke der Provinz Pommern und ihre Bevölkerung”. Nach den Urmaterialien der allgemeinen Volkszählung vom 1. Dezember 1871 bearbeitet und zusammengestellt vom Königlichen Statistischen Bureau, Berlin 1874, s. 136–137; „Gemeindelexikon für die Provinz Pommern. Auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 1. Dezember 1885 und anderer amtlichen Quellen bearbeitet vom Königlichen Statistischen Bureau”, Berlin 1888, s. 150–151; „Gemeindelexikon für die Provinz Pommern. Auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 2. Dezember 1895 und anderer amtlichen Quellen bearbeitet vom Königlichen Statistischen Bureau”, Berlin 1898, s. 254–255; „Gemeindelexikon für die Provinz Pommern. Auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 1. Dezember 1905 und anderer amtlichen Quellen bearbeitet vom Königlich Preußischen Statistischen Landesamte”, Berlin 1908, s. 164–165; „Gemeindelexikon für den Freistaat Preußen. Band IV: Provinz Pommern. Nach dem endgültigen Ergebnis der Volkszählung vom 16. Juni 1925 und anderen amtlichen Quellen unter Zugrundelegung des Gebietsstandes vom 1. Oktober 1932 bearbeitet vom Preußischen Staatlichen Landesamte”, Berlin 1932, s. 79; F. Koglin, *Rotzog*, [w:] *Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*. Band II: *Die Städte und Landgemeinden*, Hussum 1989, s. 1137.

Rosocha należała do miejscowości dobrze rozwiniętych gospodarczo. Według stanu na 17 maja 1939 r. na ogólną liczbę 249 mieszkańców wsi, 182 osoby (73,10%) były zatrudnione w gospodarce rolnej i leśnej, 40 osób (16,06%) w przemyśle i rzemiośle (wskazując jako miejsce zatrudnienia m.in. Polanów) i jedna osoba (0,40%) w transporcie (pracownik kolei). Poziom zatrudnienia w gospodarce rolnej i leśnej, jak i w przemyśle i rzemiośle był znacznie wyższy, niż przeciętny poziom zatrudnienia w tych sektorach w powiecie sławieńskim²⁶.

W 1870 r. majątek wynosił 1 128 mórg (287,97 ha), z czego 768 mórg (196,07 ha) przypadało na pola, 341 mórg (87,06 ha) na pastwiska, 19 mórg (4,85 ha) na łąki²⁷. Właścicielem był Heinrich Schumann, deputowany do Kreistagu sławieńskiego i członek Komisji Ekonomicznej przy Królewskiej Komisji Generalnej Prowincji Brandenburskiej i Pomorskiej we Frankfurcie nad Odrą, działającej w zakresie spraw związanych z kolonizacją na ziemiach rolnych i kształtowania polityki rolnej dla rolnictwa²⁸.

W Rososze, wzorem innych wsi w Prusach, konsekwencją wprowadzania przez państwo mechanizmów hamujących rozwój wielkiej własności ziemskiej po 1880 r., stało się przejmowanie ziemi pofolwarcznej przez chłopów. Dotąd miejscowi chłopci zmuszeni byli bądź do służby folwarcznej w majątku, bądź do odbycia służby wojskowej, co nierzadko prowadziło do dezercji²⁹. Przejęcie ziemi niejednokrotnie prowadziło do nadmiernego inwestowania w wielkie gospodarstwa folwarczne, a na-

²⁶ W powiecie sławieńskim struktura zatrudnienia przedstawiała się następująco: 41 195 osób (65%) w gospodarce rolnej i leśnej, 15 777 osób (24,9%) w przemyśle i rzemiośle, 6 398 osób (10,1%) w transporcie; M. Vollack, *Raum, Bevölkerung und Siedlung*, [w:] *Der Kreis Schlawe...*, Band I, s. 77; F. Wietfeldt, *Die Landwirtschaft im Kreise Schlawe*, [w:] *Der Kreis Schlawe...*, Band I, s. 79.

²⁷ „General-Adressbuch der Ritterguts- und Gutsbesitzer im Norddeutschen Bunden, mit Angabe ihrer Besitzungen bis zu einem Areal von 500 Morgen abwärts”. Bd. II: „Provinz-Pommern”, Berlin 1870, s. 452.

²⁸ AP Koszalin, Urząd Kultury Rolnej w Koszalinie (dalej: UKR), sygn. 93, Nachweisung der im Geschäftsbezirk des Oekonomiekommissarionsrath Schumann in Köslin bestellten Kreisverordneten [1892], f. 23; AP Słupsk, UKS, sygn. 322, zestawienie kwot podatków z majątku w Rososze z 13 III 1879 r., f. 341–342.

²⁹ Na ucieczkę z wojska zdecydował się muszkieter Carl August Groth II, ur. 25 października 1846 r. w Rososze, który przeniósł się do Bukowa, skąd miał trafić w sierpniu 1871 r. jako rekrut do Koszalina do którego jednak nie dotarł; R. Hoevel, *Kirchspiel Krangen Kreis-Schlawe in Pommern. Ostdeutsche Landgemeinden und Kirchspiele Nr. 15*, Hrsg. E. Bahr, Marburg 1981, s. 460.

stępnie do ich upadku. Powstanie dużego gospodarstwa rolnego, oparte-
go na własności rolnej wiązało się z pracami (od 1886 r.) Pruskiej Komisji
Kolonizacyjnej, która dokonała parcelacji ziemi m.in. w najbliższej okolicy
Polanowa³⁰. Gospodarstwo w Rososze powstało jako klasyczny przykład
gospodarstwa rolnego zarządzanego z zewnątrz (z majątku w Wietrz-
nie – Vettrin), według przygotowanego uprzednio planu, choć bez towa-
rzyszącej infrastruktury mieszkaniowej dla pracowników folwarcznych.
Stąd też Rosochę (zarówno wieś, jak i majątek) ominęły te czynniki, któ-
re determinowały rozwój majątku, szczególnie po przeprowadzonej mo-
dernizacji gospodarstw rolnych prowincji pomorskiej w ostatniej ćwierci
XIX w., a dodatkowo jeszcze majątek został narażony przez właścicieli na
nadmierne zadłużenie³¹. Dopiero po wyodrębnieniu się majątku spod ku-
rateli właścicieli z Wietrzna w drodze sprzedaży, w 1880 r. wybudowa-
ny został dom mieszkalny (Gutshaus) wraz z dwiema stajniami i szopami
gospodarczymi³². Gospodarstwo to tym samym miało już określony pro-
fil produkcji rolnej, typowy dla majątków ziemskich rejencji koszalińskiej
i szczecińskiej³³.

Wspomnieć należy o sąsiednich majątkach w Karlocie i Lizychowie,
które funkcjonowały na zasadzie komplementarności produkcji rolnej
i zwierzęcej wobec majątku w Rososze. Ich nierentowność doprowadzi-
ła w 1841 r. do konieczności sprzedaży majątku w Karlocie za pośrednic-
twem Sądu Patrymonialnego w Polanowie³⁴. Majątek w Karlocie osiągnął

³⁰ A. Szyski, M. Rzeszotarska-Pałka, J. Ignaczak-Felińska, W. Pawłowski, *Wieś pomorska wczoraj i dziś. Monografia wybranych wsi Pomorza Zachodniego*, Szczecin 2006, s. 128–129.

³¹ K. Inachin, *Nationalstaat und Regionale Selbstbehauptung. Diepreußische Provinz Pommern 1815–1945*. „Quellen und Studienaus den Landesarchiven Mecklenburg-Vorpommerns”, Band 7., Bremen 2005, s. 231; W. Stępiński, *Ernst Gottfried Georg v. Bülow-Cummerow/Komorowo (1775–1851) i szlachta peryferyjna na Pomorzu Zachodnim w walce o dominację stanową w dobie pruskich reform uwłaszczeniowych*, [w:] W. Stępiński, *W kręgu niemieckiej historii. Wybór prac*, Szczecin 2014, s. 62–63.

³² AP Słupsk, UKS, sygn. 737, Eigentümergegenstandsverzeichnis des Gemeindebezirk Rotzow, f. 26–27. O trudnościach towarzyszących wprowadzeniu na rynek produktów rolnych szerzej w: W. Stępiński, *Państwo, „Dyktat pośrednictwa” a powstanie Izby Rolniczej Pomorza Zachodniego w latach 1893–1897*. W kwestii genezy nowoczesnych ugrupowań agrarnego interesu Rzeszy wilhelmiańskiej, [w:] *Państwo i społeczeństwo na Pomorzu Zachodnim do 1945 roku*. Materiały z konferencji, pod red. W. Stępińskiego, Szczecin, 15–17 września 1995 roku, Szczecin 1997, s. 275.

³³ W. Stępiński, *Burżuazja i junkierstwo nadbałtyckich prowincji tzw. wschodu Rzeszy wobec problematyki uprzemysłowienia (1850–1870)*, [w:] *W kręgu niemieckiej historii...*, s. 79.

³⁴ „Oeffentlicher Anzeiger als Beilage zu No. 8 des Amtsblatts der Königl. Regierungszu-Cöslin” z 24 II 1841 r., s. 53.

większe znaczenie gospodarcze niż majątek w Rososze, między innymi z tego też powodu, iż jego założycielem był Carl Wolff Justinian Freiherr von Senden (na krótko przed śmiercią w 1879 r.), prezydent rejencji koszalińskiej w latach 1852–1858, prywatnie zaś właściciel i kolekcjoner zabytków archeologicznych odnalezionych w najbliższej okolicy³⁵. Do 1914 r. funkcja hodowlana drugiego sąsiedniego folwarku w Lizychowie ulegała wygaszaniu, do czego przyczyniła się m.in. karłowatość gospodarstwa, a także choroby zwierząt wchodzących w skład folwarku (jak np. w latach 1841, 1860 i 1872, kiedy to wskutek przypadków zachorowań owiec na czarną ospę, władze rejencji koszalińskiej zamknęły dostęp do Lizychowa, uniemożliwiając swobodny transport osób i zwierząt)³⁶. W trosce o poprawę zdrowia zwierząt, władze weterynaryjne powiatu sławieńskiego prowadziły okresowe szczepienia ludzi i zwierząt przeciwko chorobom zakaźnym³⁷. Z kolei poprawie ekonomicznej gospodarstwa w Rososze nie sprzyjała próba łączenia przez właściciela Heinricha Schumanna funkcji członka Wydziału Powiatowego w Sławnie z koniecznością prowadzenia prac w gospodarstwie rolnym, jeśli tylko skutkowało to niewywiązywaniem się z uprzednio podjętych obowiązków wynikających z członkostwa w Wydziale Powiatowym. Z tego też tytułu właściciel majątku w Rososze został wykluczony ze składu Wydziału Powiatowego przez landrata powiatu sławieńskiego na okres 1881–1883³⁸.

Należy wspomnieć o pracach ziemnych prowadzonych przez Królewski Instytut Geologiczny w Berlinie, który pozyskiwał informacje na temat właściwości gleb w Prusach. W Rososze i najbliższej okolicy prowadzone były wiercenia geologiczne, które dostarczyły informacji na temat

³⁵ Nazwa majątku – Carlotto (lub wymiennie: Carl-Otto) została nadana na cześć jego najstarszego syna Karla Otta (ur. 29 maja 1863 r., zm. 2 lipca 1942 r.), późniejszego właściciela dworu w Naclawiu; AP Koszalin, RK, sygn. 2770 i 2771 (passim); E.H. von Michaelis, *Jatzingen*, [w:] *Der Kreis Schlawe...*, Band II, s. 934; K. Kontowski, *Cmentarze gminy Polanów...*, s. 335; I. Skrzypek, *Z prądziejów...*, s. 43; A. Kisiel, K. Pencarski, *Po wąskim torze. Dzieje Koszalińsko-Bobolicko-Białogardzkiej Kolei Wąskotorowej i jej następców (1898–2018)*, Koszalin 2018, s. 28.

³⁶ AdKR z 6 I 1841 r., s. 1; 29 VIII 1860 r., s. 300–301, z 10 X 1872 r., s. 199.

³⁷ AdKRz 1893 r. (passim).

³⁸ Działanie takie podyktowane było chęcią ograniczenia wpływu małej i średniej własności ziemskiej z powiatu sławieńskiego na podejmowane we władzach powiatu decyzje. Identycznie postępowano w powiecie Franzburg; W. Wohlers, J. Krech, A. Bünger, P. Baath, *Entscheidungen des Bundesamtes für das Heimathwesen*, Berlin 1886, s. 25; I. Buchsteiner, *Die Rolle des Grossgrundbesitzer in der Provinziellen Selbstverwaltung Pommerns während des Kaiserreiches*, [w:] *Państwo i społeczeństwo...*, s. 302.

warstw gleby, jej przydatności w celach rolniczych, a także na temat ewentualnego wykorzystania jej do celów pozarolniczych (np. na potrzeby komunikacji)³⁹. Prace te poprzedziły budowę i oddanie do użytku linii kolei wąskotorowej ze Sławna (Schlawe) do Polanowa (1897 r.) i z Koszalina (Köslin) do Polanowa (1899 r.) wraz ze stacją kolejową w odległych o 3 km Jacinkach nie poprawiły położenia gospodarczego majątku w Rososze⁴⁰.

Oddanie do użytku nowej linii kolejowej nie poprawiło jednakże kondycji finansowej majątku, którego niewydolność finansowa pogłębiała się. Wyrażało się to w wysokości czystego dochodu z 1 ha, który w 1905 r. osiągnął niską wartość i wyniósł 1 401 RM (w powiecie sławieńskim średnio 5 815,07 RM)⁴¹.

Właścicielami majątku byli Julius Freydanck (Freydanck), wcześniejszy administrator majątku w czasach, gdy majątek stanowił własność Heinricha Schumanna⁴², następnie Carl Karkutsch, Wilhelm Kampe oraz (od 1878 r.) Hermann Oesterreich⁴³. Ten ostatni doprowadził do katastrofy ekonomicznej majątku. W 1903 r. wysokość zasadniczego zadłużenia wyniosła 78 800 RM i w tym samym roku główny wierzyciel – Pomorskie Ziemstwo Małej Własności Rolnej w Szczecinie Oddział w Słupsku (Pommersche Landschaft für den Kleingrundbesitz Stettin – Landschafts-Departamentsdirektion Stolp)⁴⁴, zwrócił się do Oesterreicha z wnioskiem

³⁹ „Agronomische Bohrungen. Summa 2743 Bohrlöcher zu Blatt Kurow, 1:25 000, Königlich-Geologisches Landesanstalt Berlin”, 1897 r.; „Agronomische Bohrungen. Summa 4735 Bohrlöcher zu Blatt Alt Zowen, 1:25 000, Königlich-Geologisches Landesanstalt Berlin”, 1897 r.; „Erläuterungen zur geologischen Specialkarte von Preussen und den Thüringischen Staaten”. LXXXII. Lieferung, Gradabtheilung 14, No. 39, Blatt Schlawe, Berlin 1897, s. 32–40.

⁴⁰ „Kreisblatt des Kreises Schlawe” (Extra-Blatt) z 11 XII 1897 r., s. 513.

⁴¹ W powiecie sławieńskim dochód oszacowano w odniesieniu do 91 gospodarstw, których przychody zostały opodatkowane; „Niekammer” 1905, s. 158, 264–265 i obliczenia własne autora.

⁴² W 1865 r. Julius Freydanck stał się szefem Komisji Arbitrażowej (Komisja Arbitrażowa Powiatu Sławieńskiego nr 7 w Rososze), zlikwidowanej przed 1872 r.; „Wohnungs-Anzeiger für die Stadt Stolp nebst den wichtigsten Adressen des Stolper und umliegende Kreise (Bütow, Lauenburg, Rummelsburg, Schlawe)”, Stolp 1882, s. 70; R. Hoevel, *Kirchspiel Krangen...*, s. 629.

⁴³ AP Słupsk, UKS, sygn. 737, Eigentümerverzeichnis des Gemeindebezirk Rotzog, f. 5.

⁴⁴ O zadaniach Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Szczecinie wraz z oddziałami, szczególnie w zakresie kredytowania małych i średnich gospodarstw wiejskich szerzej w: *Deutschlands Landbau. Die Landwirtschaftskammer für die Provinz Pommern, hrsg. von Landwirtschaftskammer für die Provinz Pommern*, Berlin-Halensee 1931, s. 144–145.

o zwrot wierzytelności lub o przyjęcie nowych warunków kredytowania zobowiązania⁴⁵. Nie są znane dokładne okoliczności zaciągnięcia pożyczki, jednakże wiązać je można z budową domu mieszkalnego i budynków gospodarczych w latach 1878–1880. Oesterreich nie przystał na zmianę warunków umowy kredytowania oraz podjął współpracę z prawnikiem Pauliem Lahmem z Berlina w celu ochrony własnych interesów prawnych⁴⁶. Oesterreich wniósł do Sądu Obwodowego w Polanowie sprawę o ustalenie kosztów kredytowania istniejącego zadłużenia i o stwierdzenie braku zasadności zmiany warunków jego spłaty. Wyrok Sądu Obwodowego w Polanowie z maja 1903 r. nie przyniósł Oesterreichowi korzystnego rozstrzygnięcia⁴⁷.

Tabela 2. Powierzchnia majątku w Rososze w latach 1905–1939 r. (w hektarach).

Rok	Powierzchnia majątku ogółem	W tym					
		Pola	Łąki	Pastwiska	Tereny zadrzewione	Drogi	Wody
1905	290	200	5	50	25	8	2
1914	290	225	8	25	28	2	2
1928	303	238	8	25	28	2	2
1939	143	105	5	1	30	1,5	0,5

Źródło: „Niekammer’s Güter-Adressbücher”. Band I: „Pommersches Güter-Adressbüch”, Stettin 1905, s. 264–265; „Niekammer’s Landwirtschaftliche Güter-Adressbücher”. Band I: „Landwirtschaftliches Adreßbuch der Rittergüter, Güter und Höfe der Provinz Pommern”, Leipzig 1928, s. 161; „Niekammer’s Landwirtschaftliche Güteradreibücher”. Band I: „Landwirtschaftliches Adreßbuch der Provinz Pommern”, Leipzig 1939, s. 266.

⁴⁵ AP Szczecin, Okręgowa Dyrekcja Ziemstwa w Słupsku (dalej: ODZ), sygn. 559, pismo Hermanna Oesterreicha z Rosochy do Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 3 I 1903 r. (b.f.).

⁴⁶ AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, pismo Paula Lahma z Berlina do Hermanna Oesterreicha z Rosochy z 22 V 1903 r. (b.f.).

⁴⁷ AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, odpis wyroku Sądu Obwodowego w Polanowie dla Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 26 V 1903 r. (b.f.).

Tabela 3. Inwentarz żywy majątku w Rososze w latach 1905–1939 r.

Rok	Konie	Rogacizna		Owce	Świnie
		W tym bydło	W tym krowy		
1905	20	62	38	8	64
1914	24	75	40	0	80
1928	20	75	50	0	120
1934	12	52	50	0	150
1939	6	40	20	8	80

Źródło: AP Szczecin, NPPP, sygn. 6027, odpis pisma Urzędu Kultury Rolnej w Koszalinie do Nadprezydenta Prowincji Pomorskiej w Szczecinie z 5 V 1934 r., f. 31; „Niekammer’s Güter-Adressbücher”. Band I: „Pommersches Güter-Adressbuch”, Stettin 1905, s. 264–265; „Niekammer’s Landwirtschaftliche Güter-Adressbücher”. Band I: „Landwirtschaftliches Adressbuch der Rittergüter, Güter und Höfe der Provinz Pommern”, Leipzig 1928, s. 161; „Niekammer’s Landwirtschaftliche Güteradressbücher”. Band I: „Landwirtschaftliches Adressbuch der Provinz Pommern”, Leipzig 1939, s. 266.

4 stycznia 1911 r. Hermann Oesterreicher sprzedał majątek w Rososze za 143 000 RM słupszczanom Richardowi Völknerowi i Carlowi Noffke; obaj zachowali po 50% własności majątku⁴⁸. W ich rękach majątek nie pozostał długo – Völkner i Noffke odsprzedali 27 marca 1911 r. majątek za 168 000 RM Wilhelmowi Kellp i Bercie Kellp z domu Ratzke z Rosochy⁴⁹. Dobra te również nie były długo własnością państwa Kellpów, gdyż 2 sierpnia 1913 r. sprzedali je za 290 000 RM Richardowi Jagnowowi i jego małżonce Marii Jagnow z domu Lange⁵⁰. Ci z czasem przekazali majątek synowi Heinrichowi (Heinzowi), który poślubił Johannę z domu Voigtländer, a Heinrich i Johanna Jagnowowie swojemu zięciowi Ernstowi Steinkraußowi (w 1941 r.)⁵¹.

Po zakończeniu pierwszej wojny światowej w majątku nie prowadzono większych inwestycji, jednakże wzrastały ogólne koszty utrzymania dóbr, a produkcja rolna przestała stawać się opłacalna. Zaciągnięte więc zostały nowe zobowiązania finansowe w wysokości 54 200 RM

⁴⁸ AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, odpis aktu umowy kupna-sprzedaży sporządzony przez Sąd Obwodowy w Polanowie z 4 I 1911 r. (b.f.).

⁴⁹ AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, odpis aktu umowy kupna-sprzedaży sporządzony przez Sąd Obwodowy w Polanowie z 29 III 1911 r. (b.f.).

⁵⁰ AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, odpis aktu umowy kupna-sprzedaży sporządzony przez Sąd Obwodowy w Polanowie z 14 VIII 1913 r. (b.f.).

⁵¹ AP Słupsk, UKS, sygn. 819, Gebäudebuch des Gemeindebezirk Rotzog, f. 24.

u właściciela majątku w Brunow koło Heckelbergu w Brandenburgii, 12 000 RM (bez odsetek) w Powiatowej Kasie Oszczędności w Sławnie (Kreissparkasse Schlawe) oraz 20 000 RM w firmie pożyczkowej Kleine & Co. z Golzow w Brandenburgii⁵². Stąd też, w celu zabezpieczenia wierzytelności, 16 kwietnia 1920 r. dokonano zmiany wpisu w księdze własności, obciążając hipotekę Jagnowów na kwotę 93 800 RM (o oprocentowaniu wynoszącym 4% rocznie)⁵³. Kolejne zobowiązania finansowe wymusiły konieczność przyjrzenia się przez Okręgową Dyрекcję Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku (Bezirksdirektion der Neuer-Pommerschen Landsschaft für den Kleingrundbezirk w Słupsku) wszystkim aktywom, jakie przypisane były majątkowi w Rososze. Zainteresowane było również przejściem polis ubezpieczeniowych, jakie Richard Jagnow założył na rzecz syna Heinricha w Pomorskiej Ubezpieczalni na Życie w Szczecinie (Pommersche Provinzial-Lebensversicherungsanstalt)⁵⁴. Spłata zadłużenia nie postępowała w sposób właściwy, a w 1925 r. zgodnie z obowiązującymi przepisami regulującymi obrót wierzytelnościami, dług w wysokości 93 800 RM został zamieniony na zobowiązanie w wysokości 92 000 marek w złocie⁵⁵.

Dobra koniunktura gospodarcza umożliwiła przeprowadzenie modernizacji głównej drogi prowadzącej przez Rosochę. Droga gruntowa z Cetunia do Rosochy, wytrasowana w 1874 r. i ponownie w 1886 r. nie nadawała się do eksploatacji podczas złych warunków atmosferycznych⁵⁶. Miejscowość zawsze wykazywała silne powiązanie gospodarcze (i komunikacyjne) z pobliskim Polanowem, stanowiącym jednocześnie pomocnicze centrum funkcjonalne południowej części powiatu sławieńskiego. W 1926 r., z inicjatywy wójta wsi i we współpracy z właścicielem dwo-

⁵² AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, pismo notariusza Neitzke ze Słupska do Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 6 IV 1920 r. (b.f.).

⁵³ AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, odpis z księgi hipotecznej Sądu Obwodowego w Polanowie dla Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 27 IV 1920 r. (b.f.); notatka Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 20 VI 1920 r. (b.f.).

⁵⁴ AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, pismo Pomorskiej Ubezpieczalni na Życie w Szczecinie do Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 1 IX 1921 r. (b.f.).

⁵⁵ AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, postanowienie Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 3 IV 1925 r. (b.f.).

⁵⁶ Preußisch Verwaltungs-Blatt. Verwaltungsrechtspflege in Preußen, hrsg. Dr. Jur. Binsel. Zwölfter Jahrgang, Oktober 1890 bis 1891, Berlin 1891, s. 544.

ru, zamierzano wybudować bitą drogę z Cetunia przez Rosochę do granicy wsi z Polanowem (przed Gilewem – Wilhelmshof)⁵⁷. Kreistag powiatu sławieńskiego w tym samym roku zabezpieczył 4 500 RM na pokrycie kosztów związanych z budową brukowej nawierzchni pomiędzy Polanowem a Rosochą, jednakże środków tych nie można było uruchomić bez zgody sławieńskiego Wydziału Powiatowego⁵⁸. Wydział podjął tę sprawę na Kreistagu, który odbył się 15 listopada 1927 r. Wsparcie finansowe, jakie wówczas zadeklarował, zapewnił także właściciel dworu w Cetuniu oraz – w miarę możliwości finansowych – gminy wiejskie w Cetuniu i Rososze. Władze powiatowe w Sławnie zwróciły się również z prośbą o zapewnienie części finansowania tej inwestycji przez władze prowincjonalne w Szczecinie, wskazując na niewykorzystaną jeszcze rezerwę finansową w roku budżetowym 1927/1928, jaką corocznie – podobnie jak pozostałe gminy wiejskie prowincji pomorskiej – generowała gmina wiejska w Rososze. Finansowanie budowy drogi w taki sposób uwarunkowane zostało złożeniem przez wójta Rosochy zobowiązaniem do współutrzymania kosztów bieżących wynikających z eksploatacji drogi, wspólnie z władzami powiatowymi w Sławnie⁵⁹.

Kryzys gospodarczy w Niemczech, wynikający z przegranej przez Niemcy pierwszej wojny światowej oraz kryzys z 1929 r. będący konsekwencją załamania się gospodarki Stanów Zjednoczonych Ameryki i nagłe pogorszenie kondycji ekonomicznej w państwach Europy Zachodniej, nie pozostały w obojętności wobec gospodarki w Niemczech. Konsekwencje z tego wynikające doprowadziły do upadku produkcji rolnej majątków rolnych wschodniej części Prus i utraty płynności finansowej. Zagrożenia ekonomiczne i społeczne wynikające z pogarszającej się sytuacji gospodarczej wschodniej części Prus stały się w lutym 1929 r. tematem na sesji pruskiego landtagu. Deputowani zwrócili uwagę na fakt, że przedstawiciele ziemiaństwa ze wschodnich powiatów prowincji pomorskiej nie mo-

⁵⁷ Ze względu na fakt, że miejscowość Gilewo znajdowała się w granicach dawnej gminy miejskiej Polanów, granica tej gminy z gminą wiejską Rosocha, przecinająca drogę Polanów-Cetun znajdowała się w miejscu skrzyżowania drogi za zabudowaniami wsi Gilewo w kierunku Rosochy (współrzędne zgodnie z GPS w Google Maps: szerokość geograficzna: 54.106491, długość geograficzna: 16.640037).

⁵⁸ AP Szczecin, NPPP, sygn. 988, Sprawozdanie z wykonania budżetu Kreistagu powiatu sławieńskiego za 1926 r., f. 527.

⁵⁹ AP Szczecin, NPPP, sygn. 988, materiały na obrady Wydziału Powiatowego w Sławnie z 28 października 1927 r., f. 600.

gli liczyć na programy pomocowe, jakie realizowano w pozostałych pruskich prowincjach, co prowadziło do zubożenia majątków wiejskich⁶⁰.

Trudności wynikające z nadmiernego zadłużenia majątku w Rososze były więc pokonywane doraźnymi środkami – zmianami wysokości odsetek z wierzycielności lub sprzedażą części gruntów. W 1927 r. część zalesionych gruntów zakupiła rodzina Caminecci z Cetunia, która nabyła grunty obciążone listami zastawnymi⁶¹. Nadal utrzymywała się niska zdolność dochodowa majątku. W 1928 r. czysty dochód osiągniany przez majątek w Rososze wynosił 1 407 RM (średni czysty dochód w powiecie sławieńskim wynosił 3 618,67 RM)⁶². W 1928 r. zakupem innych gruntów wchodzących w skład majątku w Rososze zainteresowali się sąsiedni właściciele gospodarstw rolnych; w 1929 r. część gruntów zakupił młynarz z Rosochy, Albert Pirk wraz z małżonką Anną⁶³. Kolejna sprzedaż części gruntów nastąpiła w 1930 r. rolnikowi Konradowi Heydebreckowi⁶⁴.

Brak udzielenia wsparcia finansowego właścicielom małych i średnich gospodarstw rolnych doprowadził do ich upadku. Majątek rolny w Rososze, w latach 1929–1933 nie tylko nie uzyskał płynności finansowej, ale i stał się niewypłacalny wobec skarbu państwa pruskiego, nie mówiąc o konieczności pokrycia bieżących zobowiązań finansowych. Dobra w Rososze podzieliły tym samym los wielu innych gospodarstw rolnych średniej wielkości z prowincji pomorskiej, nad którymi zawisło widmo parcelacji. W tej sprawie interweniował m.in. wójt Rosochy, który apelował do władz Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Wła-

⁶⁰ LA Greifswald, Rep. 60, sygn. 209, odpis protokołu z posiedzenia Landtagu pruskiego w Berlinie z 4 II 1929 r., f. 14.

⁶¹ AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, pismo właściciela majątku Oscara Caminecciego w Cetuniu do Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 4 VIII 1928 r. (b.f.).

⁶² W powiecie sławieńskim dochód oszacowano w odniesieniu do 129 gospodarstw, których przychody zostały opodatkowane; „Niekammer’s Landwirtschaftliche Güter Adreßbücher”. Band I: „Landwirtschaftliches Adreßbuch der Rittergüter, Güter und Höfe der Provinz Pommern”, Leipzig 1928, s. 161 i obliczenia własne autora.

⁶³ AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, pismo Heinricha Jagnowa z Rosochy do Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 1 X 1928 r. (b.f.); pismo Sądu Obwodowego w Polanowie do Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 11 XII 1929 r. (b.f.).

⁶⁴ AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, pismo notariusza Reinharda Manzkego w Polanowie do Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 15 XI 1930 r. (b.f.); sygn. 868, odpis z księgi własnościowej Sądu Obwodowego w Polanowie z 15 XII 1931 r. (b.f.).

sności Rolnej w Słupsku o rozważę w podjęciu decyzji o parcelacji majątku. Wskazywał na zagrożenie wynikające z faktu, iż majątek rolny był dotąd stosunkowo stabilnym płatnikiem podatków na rzecz gminy wiejskiej, zaś brak dochodów ze strony majątku mogłoby znacznie uszczuplić dochody gminy⁶⁵. W 1931 r. hipotekę majątku wraz gruntami rolnymi zajął Bank Krajowy (Landbank) w Słupsku. Heinrich Jagnow, wykazujący nikłe zdolności zarządzania majątkiem uznał, że nadzieją na poprawę kondycji finansowej może być zmiana biegu trasy linii kolei wąskotorowej Sławno-Polanów-Żydowo (Sydow) na odcinku od Sławna do Polanowa w związku z jej przebudową na kolej normalnotorową, jaką planowały władze powiatu sławieńskiego po 1926 r. Przedsięwzięcie to, zdaniem Jagnowa, miało umożliwić pominięcie pośredników-spedytorów w obrocie płodami rolnymi, a także stworzenie dostępności majątku w Rososze do usług świadczonych przez kolej państwową i potencjalne poszerzenie rynków zbytu na własne produkty (głównie mleko i masło). W ostateczności jednak zmianę biegu kolei dokonano tylko w rejonie Sławna, Pomiłowa (Marienthal) i Kwasowa (Quatzow), co nadal skazywało Rosochę na brak bezpośredniego połączenia kolejowego⁶⁶.

Na przełomie lat 20. i 30. XX w. kondycja ekonomiczna majątku w Rososze była zła. W 1928 r. jego wartość oszacowana została na 132 720 RM. Powierzchnia majątku zmniejszyła się (zob. tab. 2). Grunty orne wchodziły w skład 3 i 4 klasy bonitacyjnej, tak więc z góry wyznaczały rodzaj upraw, kierując je na produkcję zbóż, kartofli i buraków. Nieznacznie powiększył się inwentarz żywy, na który składało się 8 koni, 25 krów i 31 świń, a także kury, gęsi i kaczki, przy czym te ostatnie stanowiły odrębną własność małżonki Heinza Jagnowa, Johanny. Należy dodać, że relacje pomiędzy współmałżonkami były złe, stąd decyzja Johanny

⁶⁵ AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, pismo wójta gminy wiejskiej w Rososze do Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 26 XI 1931 r. (b.f.).

⁶⁶ Jeden z wariantów przebudowy linii kolei wąskotorowej na normalnotorową zakładał budowę nowego odcinka linii na trasie Sławno-Smardzewo-Paproty-Niemica-Kusice-Sierakowo-Sowno-Naclaw-Garbno-Rosocha-Polanów; Landesarchiv Greifswald, Rep. 60, sygn. 1843, Reichskarte. Einheitsblatt Nr. 184 D (25) Pollnow-Rummelsburg i. Pom.-Bublitz-Baldenburg (b.d.), 1:100 000, f. 99; J. Lindmajer, *Okres międzywojenny i druga wojna światowa (1918–1945)*, [w:] *Dzieje Sławna...*, s. 273; K. Pencarski, *Problemy społeczne...*, s. 284–285; K. Pencarski, *Gospodarka miast rejencji koszalińskiej w latach 1918–1939*, Gdynia 2017, s. 182.

Jagnow o rezygnacji z darowania mężowi długów⁶⁷. Gospodarstwo było prowadzone metodami przestarzałymi – dominowała tu kultura uprawy rolnej oparta na trójpolówce. W tym samym roku w gospodarstwie (w piwnicy domu mieszkalnego) zainstalowano elektryczne urządzenia do produkcji masła firmy „Diabolo” z Berlina, na które składał się zbiornik mleka oraz silnik elektryczny za kwotę 1 211 RM. Instalacja umożliwiała odwirowanie (centryfugowanie) mleka i jego porcjowanie, zaś gotowy produkt trafiał do Berlina, Polanowa i Słupska. Produkcja masła, sposób jego oznakowania oraz skala produkcji stały się przedmiotem prawnego sporu o prawo do jego produkcji pod oznaczeniem „masła wiejskiego” i „masła z mleczarni”, co formalnie różnicowało miejsce produkcji i prawo do sprzedaży hurtowej i detalicznej. Producenci mleka i masła z okolic Polanowa wskazywali na pogwałcenie ustawy o mleczarniach z 15 maja 1931 r. Wskutek interwencji Niemieckiego Zrzeszenia Producentów Mleka i Masła oraz zgłoszenia sprawy do sądu, na krótki czas przymajątkowa produkcja masła w Rososze nie mogła być oznakowywana jako produkt pochodzenia mleczarskiego, do czego mieli prawo wyłącznie certyfikowani producenci⁶⁸.

⁶⁷ Zarządca przymusowy z Gilewa poprosił von Kathena o przyjazd do Rosochy, by zobaczyć, jak wyglądało zarządzanie majątkiem – Heinricha Jagnowa określił jako lenia, który paradował po obejściu w pizamie; pracownicy majątku nie wykonywali jakichkolwiek zajęć w gospodarstwie, zaś niektóre z nich wykonywała nieletnia córka państwa Jagnow. Zarządca Behrend określił Jagnową jako nad wyraz leniwego gospodarza, który opuszcza dom na wiele godzin, a po powrocie śpi do późnego popołudnia. Ponadto domownicy majątku w Rososze podzieliли się na dwa zwalczające się obozy – z jednej strony małżonka wraz z córką, a z drugiej mąż wraz z von Zitzewitzem. Żonę oceniono jako skrajną intrygantkę, która spoliczkowała von Zitzewitza, gdy ten pozwolił sobie na zwrócenie uwagi o niemoralnych ekscesach jej córki w czasie częstych pobytów w Ustce. Interwencja dr. Bollmanna doprowadziła do sporu z von Zitzewitzem. Nadzór nad gospodarstwem utrudniło przeniesienie się Behrenda z Gilewa do Chocimina; AP Szczecin, ODZ, sygn. 868, pismo zarządcy przymusowego Behrenda z Gilewa do zarządcy komisarycznego von Kathena w Kusowie z 8 IV 1932 r. (b.f.); pismo zarządcy przymusowego Behrenda z Chocimina do zarządcy komisarycznego von Kathena w Głobinie z 13 V 1932 r. (b.f.); pismo zarządcy komisarycznego von Kathena do Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 27 VII 1932 r. (b.f.); sprawozdanie dr. Bollmanna z 27 VII 1932 r. (b.f.); pismo zarządcy komisarycznego von Kathena do Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 8 VIII 1932 r. (b.f.).

⁶⁸ AP Szczecin, ODZ, sygn. 868, pismo przymusowego zarządcy Rielkego do Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 13 III 1933 r., f. 226; notatka Niemieckiego Zrzeszenia Producentów Mleka i Masła z 17 III 1933 r. (b.f.); notatka służbowa dla wójta gminy w Bukowie z 22 III 1933 r. (b.f.); „Reichsgesetzblatt” (dalej: „RGB”) 1931, Teil I z 15 V 1931 r. s. 149–158.

W roku budżetowym 1931/1932 na budżet gospodarstwa składały się następujące wydatki i dochody:

A. Dochody

- Sprzedaż krów mlecznych – 850 RM
- Świnie (sprzedaż) – 1 000 RM
- Sprzedaż mleka – 4 500 RM
- Sprzedaż zboża – 2 300 RM
- Sprzedaż kartofli – 800 RM
- Dochody z tytułu dzierżaw i wynajmu – 380 RM

RAZEM: 9 830 RM

B. Wydatki

- Koszty administracyjne – 500 RM
- Wynagrodzenia i obciążenia socjalne pracowników majątku – 4 000 RM
- Koszty ubezpieczeń – 590 RM
- Utrzymanie nieruchomości – 100 RM
- Utrzymanie inwentarza żywego – 500 RM
- Zakup zbóż do wysiewu – 1 000 RM
- Zakup środków owadobójczych i asenizacyjnych (wapno) – 240 RM
- Koszty ogrzewania, energii elektrycznej – 650 RM
- Koszty utrzymania – 600 RM
- Podatki i doliczenia do podatków 750 RM
- Koszty zakupów nie związanych z utrzymaniem gospodarstwa – 500 RM

RAZEM: 9 430 RM

Z powyższego zestawienia wynika, że nadwyżka w wysokości 400 RM była daleko niewystarczająca na pokrycie dalszych zobowiązań finansowych. Ponadto większy dopływ gotówki do gospodarstwa odbywał się rokrocznie wyłącznie w chwili osiągnięcia dochodów ze sprzedaży płodów rolnych i mięsa, a więc rozkładał się w stosunku rocznym nierównomiernie. Wysokie obciążenie długami majątku uniemożliwiało zmniejszenie zobowiązań finansowych, ani jego dokapitalizowanie. W opinii, jaką wystawił przedstawiciel zarządu komisarycznego Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku, von Kathen z 16 grudnia 1931 r., zasugerowano, by majątek podzielić na dwa lub trzy

odrębne, bądź też pola na wschód od kompleksu budynków mieszkalno-gospodarczych objąć przymusowym osadnictwem rolnym.

Wierzycielami, u których istniało zadłużenie majątku w Rososze w 1931 r., byli:

- Ziemstwo Pomorskie (Pommersche Landschaft) – 73 000 RM
 - Małżonka Johanna Jagnow (z domu Voigtländer) – 60 000 RM
 - Voigtländer z Eberstadt – 32 000 RM
 - Towarzystwa Skupu i Sprzedaży w Sławnie (Ein- und Verkaufsverein Schlawe) – 32 000 RM
 - Ród Caminecci z Cetunia – 18 875 RM
 - Narastające odsetki – 7 000 RM
 - Odpis odsetek z Ziemstwa Pomorskiego – 2 500 RM
 - Skarb państwa pruskiego – 2 400 RM
 - Podatki – 500 RM
 - Płatność za rachunki – 300 RM
- RAZEM: 228 575 RM⁶⁹.

Dodać również należy, że majątek stale zwiększał swoje zadłużenie wobec gminy wiejskiej. W 1931 r. zadłużenie z tytułu niezapłaconych podatków na rzecz gminy wyniosło 485,40 RM, zaś w 1932 r. powiększyło się o 452,35 RM, co razem wynosiło 937,75 RM plus odsetki ustawowe od zadłużenia skarbowego (2%)⁷⁰. Gmina wiejska w Rososze otrzymała jeszcze w 1931 r. zgodę na objęcie tytułem zastawu krowy mleczne z majątku. Sądowe zdjęcie tego tytułu przez Sąd Obwodowy w Polanowie nastąpiło w grudniu 1931 r.⁷¹, zaś wyrok sądowy w tej sprawie, poczynawszy od 21 stycznia 1932 r., egzekwowała postanowieniem Sądu Obwodowego w Polanowie z marca 1932 r. Okręgowa Dyrekcja Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku⁷². Dyrekcja wyzna-

⁶⁹ AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, opinia zarządcy komisarycznego von Kathena z Kusowa z 17 XII 1931 r. (b.f.).

⁷⁰ AP Szczecin, ODZ, sygn. 868, pismo wójta gminy wiejskiej w Rososze do Wydziału Powiatowego w Sławnie z 4 IV 1933 r., f. 237; pismo Urzędu Skarbowego w Sławnie do przymusowego zarządcy Maximiliana Riedela w Rososze z 1 IV 1933 r. (b.f.).

⁷¹ AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, odpis pisma wójta gminy wiejskiej w Rososze do Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 16 XII 1931 r. (b.f.); pismo Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku do Heinricha Jagnowa w Rososze z 17 XII 1931 r. (b.f.).

⁷² AP Szczecin, ODZ, sygn. 868, decyzja Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku o wprowadzeniu przymusowej administracji majątku w Rososze z 23 stycznia 1932 r. (b.f.).

czyła na zarządcę właściciela majątku Behrenda z Gilewa. Stosunki Jagnowa z Behrendem układały się źle, a jeszcze bardziej się pogorszyły, gdy Behrend rozpoczął rozmowy z sąsiednimi rolnikami, zainteresowanymi kupnem części pól i ogrodu owocowego z majątku Jagnowa⁷³. Obniżył się również stan inwentarski do 2 koni (w tym jednego zaprzęgowego), 2 krów i 80 kur⁷⁴. Małżeństwo Jagnowów prowadziło zabiegi ratunkowe wobec stanu inwentarskiego, które jednakże w niewielkim stopniu wpłynęły na poprawę kondycji gospodarczej majątku (jak np. sprzedaż dwóch krów przez Heinricha Jagnowa małżonce za 675 RM⁷⁵). Sam Jagnow starał się przekonać von Kathena, by odstąpić od pomysłu podziału ogrodu i kopli (Koppel) znajdujących się pomiędzy drogą wiejską a budynkiem mieszkalnym⁷⁶.

W 1932 r. nastąpiła zmiana przymusowego administratora, którym został von Heinrich von Zitzewitz z Polanowa, zagorzały nazista, działający politycznie na rzecz polanowskiej NSDAP, a z którym Jagnow utrzymywał bardzo dobre stosunki towarzyskie⁷⁷. Kontakty Jagnowa z von Zitzewitzem nie tylko nie poprawiły sytuacji ekonomicznej gospodarstwa, ale także wprowadziły Jagnowa w krąg ludzi związanych z polanowskimi nazistami, a tym samym wprowadzając na lokalny rynek produkty mlecz-

⁷³ AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, pismo zarządcy przymusowego Behrenda z Gilewa do zarządcy komisarycznego von Kathena w Kusowie z 3 III 1932 r. (b.f.); sygn. 858, pismo zarządcy komisarycznego von Kathena z Kusowa do Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 15 V 1933 r. (b.f.).

⁷⁴ AP Szczecin, ODZ, sygn. 868, notatka Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 25 I 1932 r. (b.f.).

⁷⁵ AP Szczecin, ODZ, sygn. 868, odpis umowy kupna-sprzedaży z 17 VII 1931 r. (b.f.).

⁷⁶ AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, pismo Heinricha Jagnowa do zarządcy komisarycznego von Kathena z Kusowa z 3 III 1932 r. (b.f.).

⁷⁷ Heinrich von Zitzewitz udzielał pomocy Jagnowowi i utrudniał pracę kolejnemu przymusowemu administratorowi, swojemu następcy Maximilianowi Riedelowi poprzez nieprzekazanie kompletu akt dotyczących majątku w Rososze, o zwrot których dopominał się zarządca komisaryczny von Kathen. Prywatnie natomiast obaj panowie spotykali się przy alkoholu, na co uwagę zwrócił von Kathen, który uznał, że Jagnow „pił z von Zitzewitzem znacznie częściej, niż dotąd”; AP Szczecin, ODZ, sygn. 858, pismo zarządcy komisarycznego von Kathena w Kusowie do Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 15 VI 1933 r. (b.f.); pismo Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku do Heinricha von Zitzewitz w Polanowie z 16 VI 1933 r. (b.f.); sygn. 868, protokół przekazania majątku z rąk Behrenda Heinrichowi von Zitzewitzowi z 3 VI 1932 r. (b.f.). pismo zarządcy komisarycznego von Kathena z Kusowa do Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 25 II 1933 r. (b.f.).

ne niezgodnie z obowiązującymi przepisami (np. poprzez korzystny skup masła z gospodarstwa w Rososze przez mleczarnię Gustava Tietza oraz promocję masła rososkiego wśród polanowskich nabywców z pominięciem właściwej organizacji cechowej)⁷⁸.

Próba wstrzymania wydzielenia gruntów do sprzedaży nie powiodła się – w marcu 1932 r. geodeci z Urzędu Kultury Rolnej w Koszalinie i Urzędu Katastralnego w Bobolicach przystąpili do prac nad podziałem gruntów⁷⁹. W 1934 r. Wydział Kultury Rolnej (Landeskulturabteilung) przy Prezydium Prowincji w Szczecinie, w porozumieniu z Urzędem Kultury Rolnej w Koszalinie oraz ze Związkiem Osadnictwa (Ansiedlungsverband Pommern) w Szczecinie, opracował zbiorczy plan parcelacji majątków zadłużonych w prowincji pomorskiej, uwzględniając w nim podział majątku w Rososze. Prace te zbiegły się z prowadzonymi przez Urząd Katastralny w Sławnie (Katasteramt Schlawe) w latach 1928–1934 i kontynuowanymi w 1938 r. pracami aktualizacyjnymi ewidencji gruntów w Lizychowie i Rososze⁸⁰. Na przeszkodzie w realizacji tych prac stała jednakże Związek Spedycyjny Prowincji Pomorskiej (Landlieferungverband Pommern) w Szczecinie, który negatywnie zaopiniował pomysł całkowitego podziału majątku, proponując wydzielenie z niego jedynie części gruntów na budowę osiedla dla robotników wiejskich⁸¹. Planem parcelacji, a następnie przeprowadzeniem procesu budowy osiedla obje-

⁷⁸ Ponadto mowa była o nieuprawnionym używaniu hasel towarowych wskazujących na konkretny podmiot odpowiedzialny za produkcję masła, takich jak: „Elektryczna Mleczarnia w Rososze” („Elektrische Molkerei Rotzog”), „Administracja Dworu w Rososze – najlepsze masło wiejskie” („Gutsverwaltung Rotzog – feinste Landbutter”); AP Szczecin, ODZ, sygn. 868, informacja von Kathena z Kusowa do Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 23 II 1933 r. (b.f.); pismo zarządcy komisarycznego von Kathena w Kusowie do Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 20 III 1933 r. (b.f.).

⁷⁹ AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, informacja Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku do Heinricha Jagnowa w Rososze z 11 III 1932 r. (b.f.).

⁸⁰ AP Słupsk, UKS, Kreis Schlawe, Gemarkung Rotzog, Nr. 144. Ergänzungskarte Nr. 20, 1:3 000, 1:5 000 (plan katastralny), 1928 r.; Kreis Schlawe, Gemarkung Rotzog, Nr. 144. Ergänzungskarte Nr. 22, 1:2 500, 1:3 000, 1:5 000 (plan katastralny), 1930 r.; Kreis Schlawe, Gemarkung Rotzog, Nr. 144. Ergänzungskarte Nr. 28, 1:3 000, 1:5 000 (plan katastralny), 1934 r.; Gemarkung Rotzog Gemeinde. Nr. 144. Planblatt 2. u. 3., 1:5 000 (plan katastralny), 1938 r.; AP Szczecin, NPPP, sygn. 6027, opinia z Urzędu Kultury Rolnej w Koszalinie z 3 I 1934 r., f. 4–5.

⁸¹ AP Szczecin, ODZ, sygn. 858, pismo Związku Spedycyjnego Prowincji Pomorskiej w Szczecinie do Okręgowej Dyrekcji Pomorskiego Ziemstwa Małej Własności Rolnej w Słupsku z 22 V 1934 r. (b.f.).

to m. in. grunty majątku w Rososze o wielkości 300 ha. Posiadanie na nich obciążeń hipotecznych przez Bank Krajowy w Słupsku wykluczyło możliwość wypłaty Heinrichowi Jagnowowi odszkodowania za ewentualną parcelację⁸². Jak informowała w styczniu 1934 r. Okręgowa Dyrekcja Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku w piśmie skierowanym do Prezydium Prowincji Pomorskiej w Szczecinie, na hipotecę ciążyły zobowiązania wobec wierzycieli w postaci listów zastawnych na kwotę 75 500 RM, powiększonej o odsetki w wysokości 16 014,50 RM, odsetki w wysokości 2 410,64 RM za obsługę przeterminowanego zadłużenia, jak i powiększonej kwocie w wysokości 30 875,25 RM kosztów administracyjnych i obsługi zadłużenia. Suma ogólna zobowiązania wynosiła więc 124 800,40 RM (według stanu na 1 stycznia 1934 r.). Należy jednocześnie zaznaczyć, że od kwoty 16 014,50 RM naliczane były od 1 stycznia 1934 r. odsetki w wysokości 6,25%, których naliczanie miało ustać w dniu spłaty całości zadłużenia⁸³.

Brak realnych możliwości spłaty zobowiązań względnie ich obniżenia doprowadził do wyznaczenia zarządu komisarycznego nad majątkiem. W trakcie wykonywania czynności administracyjnych w tej sprawie, prowadzonych przez Krajowy Związek Spedycyjny w Szczecinie i Okręgową Dyrekcję Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku, ujawniono dalsze zobowiązania finansowe ciężące na majątku: wobec właścicieli majątku w Cetuniu (18 875 RM), rolniczego Towarzystwa Skupu i Sprzedaży w Sławnie (Ein- und Verkaufsvereinschlave), którego członkami byli m.in. rolnicy z Rosochy, a także przedsiębiorstwa fotograficznego „Voigtländer” w Eberstadt (56 000 RM), skarbu państwa pruskiego (2 400 RM) i wobec współmałżonki, spokrewnionej z właścicielami przedsiębiorstwa „Voigtländer” (60 000 RM). Łączna kwota zadłużenia stanowiła więc 247 775 RM⁸⁴.

Przymusowy zarządca majątku, rolnik Maximilian Riedel, po objęciu w 1934 r. w administrowanie dóbr w Rososze dokładał wszelkich starań, by jakiegokolwiek środki finansowe, które zostały wygenerowane przez

⁸² AP Szczecin, NPPP, sygn. 6027, pismo Związku Osadnictwa w Szczecinie do Nadprezydenta Prowincji Pomorskiej w Szczecinie z 2 I 1934 r., f. 6.

⁸³ AP Szczecin, NPPP, sygn. 6027, pismo Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku do Krajowego Związku Spedycyjnego w Szczecinie z 9 stycznia 1934 r., f. 8.

⁸⁴ AP Szczecin, NPPP, sygn. 6027, pismo agenta procesowego Franza Berndta w Polanowie do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 9 II 1934 r., f. 17.

gospodarstwo, ich mieszkańców i pracowników, przeznaczane były na spłatę zobowiązań. Z tego też tytułu w styczniu 1933 r. doszło do kolejnego sporu pomiędzy Johanną Jagnow a zarządcą przymusowym. 7 stycznia 1933 r. Johanna Jagnow, wracając z zakupów w Polanowie, uległa wypadkowi na oblodzonej drodze w czasie wysiadania z powozu. Koń ciągnący powóz przestraszył się, a zwolniony z hamulców pojazd potrafił pasażerkę. W stanie ciężkim Johanna Jagnow została przewieziona ambulansem do koszalińskiego szpitala⁸⁵. W wyniku obrażeń, a następnie przyznanego odszkodowania, zostały jej przyznane pieniądze w ramach posiadanego ubezpieczenia na życie. To właśnie świadczenie stało się punktem spornym pomiędzy nią a Ridelem i von Katherem, którzy stali na stanowisku, iż świadczenie odszkodowawcze w pełni powinno być przyznane na rzecz majątku, zaś Johanna Jagnow oraz Wyższy Urząd Ubezpieczeń (Oberversicherungsamt) w Koszalinie utrzymywali, że wypadek wydarzył się poza gospodarstwem i nie może być traktowany jako zdarzenie, które miało miejsce na jego terenie – i co za tym – nie uprawnia nikogo innego, jak poszkodowaną do podjęcia przyznanego świadczenia⁸⁶. Zdaniem Riedela, Johanna Jagnow dokonywała zakupów na rzecz gospodarstwa, stąd jej wypadek należałoby potraktować jako losowe zdarzenie osoby związanej z gospodarstwem⁸⁷.

Pokrywanie zobowiązań ciężących na majątku w Rososze prowadzone przez przymusowego zarządcę było przyczyną protestów Jagnowa, który zawarł umowę z polanowskim prawnikiem Franzem Berndtem. Berndt wnosił skargi na działanie Riedela. Berndt poinformował Okręgową Dyрекcję Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku o pogorszeniu warunków życiowych swojego mocodawcy i jego rodziny, a ponadto o: zaniechaniu szeregu czynności związanych z wprowadzeniem do sprzedaży dóbr, deklaracji o wysłaniu próbek mleka do laboratoryjnego zbadania, a następnie odstąpienia od tego, niegospodarności w wydawaniu deputatów mleka pracownikom gospodarstwa, braku zapewnienia dozoru do spichlerza, przez co dobra tam skła-

⁸⁵ „Pollnower Zeitung” z 7 i 9 I 1933 r.

⁸⁶ AP Szczecin, ODZ, sygn. 858, pismo Wyższego Urzędu Ubezpieczeń w Koszalinie do Okręgowej Dyрекcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 17 V 1933 r. (b.f.).

⁸⁷ AP Szczecin, ODZ, sygn. 858, pismo przymusowego zarządcy Maximiliana Riedela w Rososze do Okręgowej Dyрекcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 15 VII 1933 r. (b.f.).

dowane narażone zostały na kradzieże, braku nadzoru nad wydawaną paszą dla zwierząt, zlecaniu zbędnych prac rzemieślniczych osobom z sąsiednich powiatów, co prowadziło do powstawania dużych i nieuzasadnionych wydatków, doprowadzeniu do zniszczenia plodów rolnych (głównie kartofli) poprzez wystawienie ich na szkodliwe działanie warunków atmosferycznych, w efekcie czego zebraną z pól żywność należało wyrzucić, zaniechaniu obsiewów na następny rok, wykorzystywaniu koni pociągowych i wozów do prywatnych celów przymusowego zarządcy, w szczególności do odwiedzin swojego brata w Ostrowcu (Wusterwitz), wykorzystywaniu telefonu w gospodarstwie do prywatnych celów, wywożeniu z majątku maszyn rolniczych (np. ścinarki do koniczyny) do majątków pod Słupskiem, których właścicielami byli krewni Riedela lub jego znajomi pomimo tego, że część chłopów z Rosochy zainteresowana była wynajęciem lub zakupem maszyn, zaniechaniu naprawy okien w piwnicy, w której przechowywane były kartofle, uszkodzeniu schodów, podjęciu decyzji o zalesieniu części gruntów ornych (wbrew woli Jagnowa), porzuceniu sprzętu gospodarskiego, wycince brzoź z przeznaczeniem na sprzedaż jako drewna opałowego, wrzucaniu odpadów produkcyjnych do rowów melioracyjnych, zaniechaniu prac melioracyjnych, zlecaniu prac rolniczych i niewypłaceniu za nie wynagrodzenia, doprowadzeniu części pomieszczeń do zagrzybienia w czasie urlopu poprzez ich zamknięcie na klucz i zabranie kluczy ze sobą, zmianie funkcji ogrodu z drzewami owocowymi na kartoflisko przy jednoczesnym złamaniu umowy o wyłączeniu ogrodu spod administrowania przez przymusowego administratora (jako autonomicznej własności żony Jagnowa), wycince 12 brzoź (które były własnością gminy wiejskiej i nie wchodziły w skład majątku). Łącznie Franz Berndt przedstawił 44 szczegółowe zarzuty obrazujące niewłaściwe zarządzanie przez Riedela gospodarstwem. Odrębne zarzuty przedstawiła również pisemnie żona Jagnowa, które wraz z pismem prawnika zostały przesłane za pośrednictwem słupskiego oddziału, Generalnej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Szczecinie⁸⁸. W obronę Riedela wstawił się jednakże von Ka-

⁸⁸ AP Szczecin, NPPP, sygn. 858, pismo Franza Berndta w Polanowie do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 28 IV 1933 r.; pismo Johanny Jagnow z Rosochy do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 25 IV 1933 r. (b.f.); notatka Generalnej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Szczecinie z 3 V 1933 r. (b.f.).

then, który w poufnym piśmie do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku poinformował, że Jagnow miał tylko i wyłącznie jeden cel – usunięcie Riedela jako administratora przymusowego z majątku, a swoje zarzuty sformułował jako konsekwencję działań nieudolnego zarządzania majątkiem i jako alkoholik, który – zgodnie z opinią części mieszkańców Rosochy – sam sobie był winien⁸⁹.

W tej sytuacji przymusowy zarządca dóbr w Rososze rozpoczął działania, które wskazywały na poprawę warunków funkcjonowania gospodarstwa. W maju 1933 r. zwrócił się z prośbą do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku o wyrażenie zgody na wwóz żwiru i kamieni brukowych w celu poprawy stanu drogi i z Polanowa do Rosochy i jej nawierzchni jako drogi prowadzącej do majątku. Miało to zapewnić wzrost wartości w chwili ewentualnej sprzedaży majątku, gdyż dojazd do wsi przy złej pogodzie był utrudniony. Ponadto zwrócił uwagę na to, że zadaniem tym należałoby zainteresować również władze gminy wiejskiej w Rososze, które jednakże nie wyrażały zainteresowania współpracą z przymusowym administratorem⁹⁰. Gmina wiejska nie dysponowała środkami na realizację takiego przedsięwzięcia, gdyż tego rodzaju wydatków do realizacji w latach budżetowych 1932/1933 i 1933/1934 nie przewidywały ani władze powiatowe w Sławnie, ani władze prowincjonalne w Szczecinie⁹¹.

Z dniem 1 sierpnia 1933 r. Maximilian Riedel zakończył pracę jako przymusowy zarządca, a jego zadania objął dr Bollmann⁹², który zarządzał dobrami w Rososze tylko przez niespełna dwa miesiące. Następna zmiana nastąpiła 26 września 1933 r., kiedy zarząd przymusowy z rąk

⁸⁹ AP Szczecin, NPPP, sygn. 858, pismo zarządcy komisarycznego von Kathena z Kusowa do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 15 V 1933 r. (b.f.).

⁹⁰ AP Szczecin, NPPP, sygn. 858, pismo zarządcy komisarycznego von Kathena w Kusowie do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 11 V 1933 r. (b.f.).

⁹¹ AP Szczecin, NPPP, sygn. 858, pismo przymusowego administratora Maximiliana Riedela w Rososze do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 7 V 1933 r. (b.f.).

⁹² AP Szczecin, ODZ, sygn. 558, pismo Heinza Jagnowa z Rosochy do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 27 VIII 1933 r. (b.f.).

dr. Bollmanna przejął Franz Reuter⁹³, który administrował majątkiem do 29 maja 1934 r., zaś z dniem 30 maja zarząd nad gospodarstwem przejął Günther Kreis z Gilewa, tamtejszy zarządca majątku stanowiącego własność Johanna Geiße⁹⁴. Günther Kreis sprawował zarząd przymusowy do 21 października 1934 r., a od 22 października zarząd przejął jego syn Wilhelm Kreis⁹⁵.

We wrześniu 1933 r. dr Bollman oraz Jagnow wyrazili chęć wstąpienia do Landbundu względnie zorganizowania miejscowego koła tej organizacji⁹⁶. Małżeństwo Jagnowów dodatkowo postanowiło wykorzystać rosnącą popularność idei i ruchu nazistowskiego, toteż aktywnie włączyło się w działalność tego rodzaju organizacji, które miały rolniczy charakter. Nie była to sytuacja wyjątkowa, gdyż małorolni i średniorolni właściciele ziemscy widzieli w ruchu hitlerowskim szansę poprawy kondycji ekonomicznej swoich dóbr, a przede wszystkim dostrzegali szansę na oddłużenie gospodarstw rolnych zgodnie z głoszoną ideologią działaczy Narodowosocjalistycznej Niemieckiej Partii Robotników – NSDAP, gwarantującą ciągłość trwania indywidualnych gospodarstw rolnych o małym i średnim areale. W Rososze inicjatywę w tej sprawie przejęła Johanna Jagnow, która wniosowała, w oparciu o nowe przepisy prawne, o zmianę zapisów umów regulujących spłatę części zobowiązań majątku wobec wierzycieli⁹⁷. Próby podjęte przez nią nie przyniosły spodziewanego efektu – Komisarz ds. Pomocy dla Wschodu („Osthilfe”) odmówił udzielenia pomocy finansowej, sugerując wyłącznie parcelację części majątku pod

⁹³ AP Szczecin, ODZ, sygn. 858, pismo zarządcy komisarycznego von Kathena z Kusowa do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 29 VI 1933 r.; odpis protokołu przejęcia kasy majątku w Rososze z 26 IX 1933 r. (b.f.).

⁹⁴ AP Szczecin, ODZ, sygn. 858, notatka Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 29 V 1934 r. (b.f.); *Pollnow Wilhelmschhof mit Stadtziegelei (Ziegelei Wilhelmschhof) und der Bauernhof Fehlberg-Eickstädt*, s. 1, <http://www.pol-lnow.de/gemeinden/Wilhelmschhof.pdf>, (dostęp z 1 VII 2019 r.).

⁹⁵ AP Szczecin, ODZ, sygn. 859, pismo Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku do Krajowej Ubezpieczalni Prowincji Pomorskiej Okręg Kontrolny nr 1 w Sławnie z 22 X 1934 r. (b.f.).

⁹⁶ AP Szczecin, ODZ, sygn. 558, pismo zarządcy komisarycznego von Kathena z Kusowa do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 25 IX 1933 r. (b.f.).

⁹⁷ AP Szczecin, ODZ, sygn. 858, pismo Johanny Jagnow z Rosochy do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 27 XII 1933 r. (b.f.).

uspołecznione budownictwo rolne⁹⁸. W związku z tym, wskutek działań małżeństwa Jagnowów, sytuacją gospodarstwa w Rososze zainteresowała się nazistowska instytucja „Nowe Chłopstwo Prowincji Pomorskiej, Spółka z o.o.” (Neues Bauerntum in Pommern G.m.b.H.) z siedzibą w Kołobrzegu (Kolberg), która zaproponowała, by gospodarstwu udzielić pomocy jako podmiotowi leżącemu na pograniczu niemiecko-polskim, co z kolei umożliwiłoby uruchomienie takich środków finansowych, z jakich korzystały inne podmioty uznane jako „pograniczne”⁹⁹.

Ustawa o powołaniu funduszy na kredytowanie działalności dóbr pozostających w administracji zarządu przymusowego, wprowadzonego rozporządzeniem Komisarza Rzeszy do spraw Programu „Pomoc dla Wschodu” z 13 lutego 1933 r. otworzyła nowe możliwości poprawy kondycji ekonomicznej majątku. Günther Kreis, w porozumieniu z von Kathernem, zaciągnął kredyt w wysokości 10 000 RM w Banku Rolnym (Landwirtschaftliche Bank) w Słupsku, mającym uprawnienia do obrotu funduszów z puli programu „Pomoc dla Wschodu”¹⁰⁰.

Pomimo prób oddłużenia majątku, jego zobowiązania finansowe w 1934 r. wobec poniższych podmiotów przedstawiało się następująco:

- Nowe Pomorskie Rolnictwo Małej Własności Ziemskiej – 73 000 RM
- Johanna Jagnow – 60 000 RM
- Voigtländer z Eberstadt – 56 000 RM
- Towarzystwo Skupu i Sprzedaży w Sławnie (Ein- und Verkaufsverein Schlawe) – 35 000 RM
- Ród Caminecci z Cetunia – 18 875 RM
- Odpis odsetek dla Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej – 2 500 RM
- Bank Rolny – 10 000 RM

⁹⁸ AP Szczecin, ODZ, sygn. 858, pismo Komisarza ds. Pomocy dla Wschodu w Szczecinie do Heinricha Jagnowa z Rosochy z 29 XII 1933 r. (b.f.); pismo Krajowego Związku Spedycyjnego Prowincji Pomorskiej w Szczecinie do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 2 I 1934 r. (b.f.).

⁹⁹ AP Szczecin, ODZ, sygn. 558, pismo „Nowego Chłopstwa” w Kołobrzegu do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 6 IX 1934 r. (b.f.).

¹⁰⁰ AP Szczecin, ODZ, sygn. 858, pismo Generalnej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Szczecinie do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 31 X 1933 r. (b.f.).

- Skarb państwa pruskiego – 2 400 RM
RAZEM: 257 775 RM¹⁰¹.

Do widocznych rezultatów przymusowej administracji majątkiem zaliczyć należy wyhamowanie tendencji do pogłębiania się zadłużenia. Oddalało to widmo sprzedaży majątku w całości. Okręgowa Dyrekcja Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku odmawiała potencjalnym nabywcom prawa do kupna majątku¹⁰². Z początkiem 1935 r. w majątku przebywało 5 osób (Jagnow z małżonką, ich córka, parobek i przymusowy administrator). Koszty utrzymania kształtowały się w wysokości około 86 RM miesięcznie¹⁰³.

Przymusowy zarządca majątku Wilhelm Kreis umożliwił osiągnięcie porozumienia z okolicznymi producentami kartofli w celu przeznaczenia ich na produkcję spirytusu. W 1935 r. zostało powołane Towarzystwo Gorzelni („Spiritus-Brennerei-Verein”) jako spółdzielnia z siedzibą w Sierakowie Sławieńskim (Zirchow) i spółdzielczą gorzelnią w Laskach (Latzig). Szefem technicznym gorzelni został August Uick, mający spore doświadczenie w prowadzeniu przymajątkowej gorzelni w Sownie (Alt Zowen). Umożliwiło to wykorzystanie nadwyżek produkcji kartofli w celu sprzedaży i pozyskania dodatkowych środków na utrzymanie majątku i spłatę części zobowiązań. Po ustaniu współpracy z Towarzystwem Gorzelni, Uick powrócił do Rosochy i prowadził miejscową, niewielką gorzelnię przy majątku¹⁰⁴.

W oparciu o zapisy ustawy o osadnictwie z 11 sierpnia 1919 r. i zarządzenia Nadprezydenta Prowincji Pomorskiej w Szczecinie z 8 kwietnia 1933 r. Wydział Kultury Rolnej Prezydium Prowincji w Szczecinie wspólnie ze Związkiem Osadnictwa w Szczecinie powołały Komisję ds. parcelacji na cele osadnicze majątku w Rososze. Prace Komisji wsparł Szef Chłopsstwa Powiatu Sławieńskiego (Kreisbauernführer), Dyrektor Generalny Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku

¹⁰¹ AP Szczecin, NPPP, sygn. 6027, pismo Franza Berndta z Polanowa do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 9 II 1934 r.

¹⁰² AP Szczecin, ODZ, sygn. 559, pismo Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku do Herberta Vahla z Koszalina z 29 VIII 1934 r. (b.f.).

¹⁰³ AP Szczecin, ODZ, sygn. 859, notatka dotycząca osobowych kosztów utrzymania w majątku w Rososze (b.d.; b.f.).

¹⁰⁴ R. Hoevel, *Kirchspiel Krangen...*, s. 538, 596.

i przedstawiciel Banku Krajowego w Szczecinie, którzy określili możliwości zbycia gruntów majątku jako niewielkie. Komisja dokonała charakterystyki gruntów majątku przeznaczonych do ewentualnej sprzedaży, liczącego 783 morgi (199,90 ha), z czego około 300 mórg (76,59 ha) stanowiła uprawa koniczyny łąkowej z przeznaczeniem na paszę, 350 (89,36 ha) mórg piaszczystych gruntów, 20 mórg (5,11 ha) łąk. Na pozostałą część wyłączoną ze sprzedaży składały się ogródki warzywne, obszar zabudowany majątku i nieużytki. Produkcja rolna majątku ograniczała się do uprawy żyta, pszenicy, kartofli i brukwi. Stan pogłównia przedstawiał się następująco: 12 koni pociągowych, 2 byki rozplodowe, 50 krów i 150 świń. Na terenie gospodarstwa znajdowała się studnia o głębokości 36 m¹⁰⁵. Zatrudnienie w nim znajdowali robotnicy rolni, którzy byli źle wynagradzani, co z kolei przyczyniało się do niskiej wydajności pracy i braku chęci do angażowania się w nią¹⁰⁶.

Pomimo tych trudności, od 1934 r. sytuacja ekonomiczna gospodarstwa zaczęła się poprawiać. Potwierdziły to wizytacje majątku, jaką przeprowadził 14 grudnia 1934 r. i 1 lutego 1935 r. von Kathen¹⁰⁷ jako przedstawiciel Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku, która w tym samym roku zmieniła nazwę na Zarząd Dóbr Okręgowej Dyrekcji Rolnictwa Pomorskiego (Güterverwaltung der Bezirksdirektion der Pommerschen Landschaft) w Słupsku.

Istotną ochronę prawną zyskało gospodarstwo z chwilą wpisania go 14 marca 1935 r. przez Biuro Sądu ds. Własności Dziedzicznej (Die Geschäftsstelle des Anerbengericht) w Polanowie jako gospodarstwo podlegające dziedziczeniu. Wpis uznający je za gospodarstwo dziedziczne objął całość majątku (Gut Rotzog, Band II Blatt 18)¹⁰⁸. Przepisy regulujące dziedziczenie umożliwiły zatrzymanie procesów upadłościowych gospodarstw wiejskich, a następnie umożliwiły dziedziczenie ich przez potom-

¹⁰⁵ AP Szczecin, NPPP, sygn. 6027, odpis pisma Urzędu Kultury Rolnej w Koszalinie do Nadprezydenta Prowincji Pomorskiej w Szczecinie z 5 V 1934 r., f. 31.

¹⁰⁶ AP Szczecin, ODZ, sygn. 859, pismo Zarządu Dóbr i Osiedli Wiejskich w Słupsku do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 26 XI 1934 r. (b.f.).

¹⁰⁷ AP Szczecin, ODZ, sygn. 859, sprawozdania Zarządu Dóbr Okręgowej Dyrekcji Rolnictwa Pomorskiego w Słupsku z wizytacji majątku w Rososze z 14 XII 1934 r. i 1 II 1935 r. (b.f.).

¹⁰⁸ AP Szczecin, ODZ, sygn. 859, wyciąg z księgi wpisu gospodarstwa w Rososze do rejestru gospodarstw podlegających dziedziczeniu z 14 III 1935 r. (b.f.).

ków bądź najbliższych krewnych¹⁰⁹. Tym samym zniesiony został zarząd przymusowy nad majątkiem w Rososze¹¹⁰. 20 marca 1935 r. gospodarstwo zostało protokolarnie przejęte z rąk przymusowego zarządcy przez właściciela, Heinricha Jagnowa¹¹¹. Natychmiast do Zarządu Dóbr Okręgowej Dyrekcji Rolnictwa Pomorskiego w Słupsku zaczęły spływać żądania wierzycieli w sprawach spłat długów, którymi Zarząd administrował podczas przymusowego zarządu majątkiem w Rososze. Wynikało to z faktu, że Zarząd występował dotąd jako gwarant spłat wierzytelności¹¹². Ponadto, pomiędzy byłym przymusowym administratorem, Franzem Reuterem a Zarządem Dóbr Okręgowej Dyrekcji Rolnictwa Pomorskiego w Słupsku, doszło do sporu, którego tłem było ustalenie odpowiedzialności za udzielenie gwarancji spłaty wierzytelności, jakie zaciągnął Jagnow i kolejni przymusowi administratorzy¹¹³. Ujawnione zostały także nieopłacone rachunki za towary i bieżące usługi, za które sprzedawcy żądali bezzwłocznej zapłaty¹¹⁴.

Wejście w życie ustawy oddłużeniowej (Entschuldungsgesetz) z 1 czerwca 1933 r. umożliwiło częściowe oddłużenie majątku pod warunkiem przekazania części gruntów pod cele spółdzielczego osadnictwa wiejskiego¹¹⁵. Do 1937 r. przygotowana została przez Urząd Kultury Rolnej w Koszalinie stosowna dokumentacja dotycząca całości majątku¹¹⁶. Dyrekcja Biura Krajowej Wspólnoty ds. Planowania Terenowego (Land-

¹⁰⁹ „RGB”, Teil I z 30 IX 1933 r., s. 685-692.

¹¹⁰ AP Szczecin, ODZ, sygn. 859, notatka Zarządu Dóbr Okręgowej Dyrekcji Rolnictwa Pomorskiego w Słupsku z 19 III 1935 r. (b.f.).

¹¹¹ AP Szczecin, ODZ, sygn. 859, notatka Zarządu Dóbr Okręgowej Dyrekcji Rolnictwa Pomorskiego w Słupsku z 21 III 1935 r. (b.f.).

¹¹² AP Szczecin, ODZ, sygn. 859, pismo Sławieńsko-Miastecckiego Rolniczego Towarzystwa Skupu i Sprzedaży w Sławnie do Zarządu Dóbr Okręgowej Dyrekcji Rolnictwa Pomorskiego w Słupsku z 13 VIII 1935 r. (b.f.).

¹¹³ AP Szczecin, ODZ, sygn. 859, pisma Franza Reutera z Nożyna do Zarządu Dóbr Okręgowej Dyrekcji Rolnictwa Pomorskiego w Słupsku z 12 VIII i 22 VIII 1935 r. (b.f.).

¹¹⁴ AP Szczecin, ODZ, sygn. 859, pismo z firmy Ericha Kromolla z Polanowa do Zarządu Dóbr Okręgowej Dyrekcji Rolnictwa Pomorskiego w Słupsku z 4 XI 1935 r. (b.f.).

¹¹⁵ AP Szczecin, ODZ, sygn. 858, pismo Komisarza ds. Pomocy dla Wschodu w Szczecinie do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 8 XI 1933 r. (b.f.).

¹¹⁶ AP Koszalin, UKR, sygn. 17 (passim).

splannungsgemeinschaft) przy Rejencji Koszalińskiej¹¹⁷ zwróciła uwagę na możliwość powrotu do sprawy wprowadzenia spółdzielczego budownictwa rolniczego w Rososze. Część gruntów o wielkości 59 ha wraz z częścią gruntów innych rolników z Rosochy zakupił Niemiecki Bank Osiedleńczy (Deutsche Siedlungsbank) w Berlinie za kwotę 14 000 RM¹¹⁸. Zakup gruntów nie przesądził jednakże o rozpoczęciu prac przy budowie osiedla dla robotników rolnych, gdyż realizacja tej inwestycji nie doczekała się już realizacji. Do sprawy parcelacji powrócono raz jeszcze w czerwcu 1938 r. Odstąpiono od przymusowej sprzedaży gruntów stanowiących własność gospodarstwa Heinricha Jagnowa, co poświadczono protokolarnie w obecności przedstawiciela Urzędu Kultury Rolnej w Koszalinie, Schwedego i inspektora rejencyjnego Karstena oraz świadka rolnika Maxa Raschkego z Rosochy¹¹⁹.

Pomimo trudnej sytuacji finansowej gospodarstwa, prowadzone były konieczne prace remontowe, odstąpienie od których groziłoby postępującą dekapitalizacją nieruchomości. W czerwcu 1933 r. przystąpiono do remontu przeciekającego dachu¹²⁰. Kolejną pilną inwestycją było doprowadzenie wody z jeziora Cetuń Wielkie do wodopoju w pobliżu majątku, gdyż woda w wiejskim stawie, do którego prowadzono konie z majątku, przestała nadawać się do spożycia przez ludzi i zwierzęta¹²¹. W tym też celu wybudowane zostało przyłącze wraz z pompą tłoczną, zaś ekspertyzą Pruskiego Krajowego Urzędu ds. Higieny i Czystości Wód, Ziemi i Powietrza (Preußische Landesanstalt für Wasser-, Boden- und Lufthygiene) w Berlinie dopuszczono wodę do spożycia dla zwierząt. Wkrótce jednak-

¹¹⁷ Siedziba biura Krajowej Wspólnoty ds. Planowania Terenowego znajdowała się w nieistniejącym obecnie budynku przy ul. Zwycięstwa (Adolf-Hitler-Straße 29); „Adreßbuch-Köslin 1939, Straßen- und Häusenverzeichniss”, s. 4.

¹¹⁸ AP Szczecin, NPPP, sygn. 6027, pismo Krajowej Wspólnoty ds. Planowania Terenowego w Koszalinie do Urzędu Kultury Rolnej w Koszalinie z 21 V 1938 r., f. 77; wyciąg z umowy kupna-sprzedaży i aneksów sporządzonych przez Sąd Obwodowy w Polanowie z 16 VI 1938 r., f. 83–84; notatka Nadprezydenta Prowincji Pomorskiej w Szczecinie do Ministerstwa Żywnienia i Rolnictwa w Berlinie z 10 VIII 1938 r., f. 90–91.

¹¹⁹ AP Szczecin, NPPP, sygn. 6027, odpis aktu dotyczącego osadnictwa w Rososze sporządzonego w Polanowie z 15 VI 1938 r., f. 83.

¹²⁰ AP Szczecin, ODZ, sygn. 858, pismo zarządcy komisarycznego von Kathena z Kusowa do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 29 VI 1933 r. (b.f.).

¹²¹ AP Szczecin, ODZ, sygn. 858, pismo zarządcy komisarycznego von Kathena z Kusowa do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 3 VIII 1933 r. (b.f.).

że pompa wodna tłocząca wodę w gospodarstwie uległa awarii¹²². Ponadto należało ustabilizować warunki zatrudnienia i płacy robotnikom przy majątkowym. Udało się to rozwiązać poprzez zatrudnienie ich przy pracach związanych z zalesianiem i przy jednoczesnym zaciągnięciem kredytu pomostowego w wysokości 500 RM¹²³. W październiku 1934 r. Zarząd Dóbr i Osiedli Wiejskich (Güter- und Siedlungsverwaltung der Landschaftsdirektion) przy Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku wnioskował o wymianę zniszczonej już młockarni mechanicznej¹²⁴. Naprawy wymagały jeszcze rynny ściekowe gnojowiska, remontu wymagały również pomieszczenia świnia¹²⁵.

W 1939 r. majątek Jagnowów osiągał najwyższy poziom dochodów spośród pozostałych właścicieli gruntów rolnych w Rososze, poprawie uległa także ogólna kondycja gospodarcza majątku¹²⁶.

Heinrich Jagnow jako członek miejscowej grupy NSDAP angażował się w akcjach organizowanych przez komórkę partii w Polanowie na rzecz zbiorów darów i pieniędzy dla Wehrmachtu, pomocy zimowej itp., Niemieckiego Czerwonego Krzyża. Jagnowowie, jak i pozostali mieszkańcy

¹²² AP Szczecin, ODZ, sygn. 558, pismo Heinza Jagnowa z Rosochy do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 27 VIII 1933 r. (b.f.); AP Szczecin, ODZ, sygn. 868, ekspertyza Pruskiego Krajowego Urzędu ds. Higieny i Czystości Wód, Ziemi i Powietrza w Berlinie z 11 III 1933 r. (b.f.).

¹²³ AP Szczecin, ODZ, sygn. 558, pismo zarządcy komisarycznego von Kathena z Kusowa do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 13 IX 1933 r. (b.f.).

¹²⁴ AP Szczecin, ODZ, sygn. 859, pismo Zarządu Dóbr i Osiedli Wiejskich w Słupsku do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 19 X 1934 r. (b.f.).

¹²⁵ AP Szczecin, ODZ, sygn. 859, pismo Zarządu Dóbr i Osiedli Wiejskich w Słupsku do Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku z 26 XI 1934 r. (b.f.).

¹²⁶ 1 stycznia 1935 r. władze skarbowe III Rzeszy wprowadziły pojęcie „wartości jednostkowej” (Einheitswert), zmieniającej dotychczasowy sposób szacowania wartości dochodu z gospodarstwa. Wartością jednostkową umożliwiono wykazanie dochodu po opodatkowaniu, na który składały się nie tylko przychody z produkcji rolnej, ale i hodowlanej, drzewnej, itd. Dochód oparto na indeksie, którego podstawę stanowiła wartość 100 RM. W powiecie sławieńskim średnia wartość jednostkowa wyniosła 392,33 RM oszacowana w odniesieniu do 770 gospodarstw, dla majątku Jagnowów ukształtowała się w 1939 r. na poziomie 527 RM; „Niekammer's Landwirtschaftliche Güteradreßbücher”. Band I: „Landwirtschaftliches Adreßbuch der Provinz Pommern”, Leipzig 1939, s. 266 i obliczenia własne autora.

Rosochy odznaczyli się najwyższym, obok Polanowa i Wielina wskaźnikiem zebranych kwot¹²⁷. Mężczyźni z Rosochy, powołani do Wehrmachtu, walczyli głównie na froncie wschodnim i ponosili za to najwyższą cenę¹²⁸. Ponadto we wrześniu 1942 r. w majątku, jak i w pozostałej części wsi, przebywała grupa dzieci z zagrożonego bombardowaniami brytyjskich sił powietrznych Berlina¹²⁹. W Rososze, podobnie jak w pobliskim Gilewie przebywali francuscy jeńcy wojenni oraz robotnicy przymusowe z Ukrainy¹³⁰. Jagnow pozostał czynnym nazistowskim społecznikiem, także po przekazaniu całości gospodarstwa swojemu szwagrowi Ernstowi Steinkraußowi.

Majątek w Rososze stanowił przykład gospodarstwa funkcjonującego w oparciu o finansowe mechanizmy przełomu XIX i XX w., które, ogólnie rzecz ujmując, nie służyły właścicielom małych i średnich gospodarstw rolnych. Mechanizmy te, w połączeniu z brakiem zmysłu ekonomicznego właścicieli, przejawiającego się w nadmiernym bądź niewłaściwym inwestowaniu w poszczególne składniki ruchome i nieruchome gospodarstwa, w połączeniu z brakiem zdolności zarządzania gospodarstwem, musiały doprowadzić – i doprowadziły – do finansowej niewydolności, a następnie do wszczęcia procedury przymusowego zarządu. Na przykładzie majątku w Rososze przedstawiono wynikające z tego problemy, a także próby podejmowania rozwiązań, które nie przynosiły wprawdzie radykalnych rozwiązań (parcelacji lub likwidacji majątku), lecz prowadziły do, nieskutecznej na szczęście dla właściciela, przejęcia przez in-

¹²⁷ Przykładowo, podczas zbiórki na rzecz Niemieckiego Czerwonego Krzyża, jaka miała miejsce 2 sierpnia 1942 r. w ciągu jednego dnia zebrano w Rososze 119,50 RM, gdzie w tym samym okręgu partyjnym mieszkańcy Wielina przekazali 103,30 RM, a Warblewa 31,60 RM. Powtarzające się akcje potwierdziły mniej lub bardziej wymuszoną szczodrość mieszkańców wsi wobec tego rodzaju akcji pomocowych – podczas zbiórki pieniędzy w ramach pomocy zimowej zebrano 6 września 1942 r. w Rososze 155,50 RM (w Wielimiu 143,60 RM, w Warblewie 40,00 RM). Identycznie rzecz miała się w przypadku zbiórki pieniędzy wśród przedsiębiorców z terenu miejscowej Ortsgruppe, zakończonej 7 października 1942 r. Akcję zasilili właściciele prywatnych podmiotów gospodarczych z Rosochy kwotą 620,00 RM, Wielimia – 542,30 RM, a Warblewa – 145,50 RM. Mieszkańcy wsi aktywnie wspierali zbiórki pieniężne organizowane przez BDM, połączone ze sprzedażą śpiewników patriotycznych; „Kösliner Zeitung” z 3 VII 1942 r., s. 4; 7 VIII 1942 r., s. 4; z 29/30 VIII 1943 r., s. 3; z 11 IX 1942 r., s. 4; z 8 X 1942 r., s. 4; z 16 X 1942 r., s. 4; z 30 X 1942 r., s. 4; z 28/29 XI 1942 r., s. 4.

¹²⁸ „Kösliner Zeitung” z 7 VIII 1942 r., s. 4.

¹²⁹ „Kösliner Zeitung” z 5/6 IX 1942 r., s. 4.

¹³⁰ *Pollnow Wilhelmshof mit Stadtziegelei...*, s. 6 (dostęp z 1 VII 2019 r.).

stytucje państwowe i samorządowe gruntów pod spółdzielcze budownictwo wiejskie. W niniejszej pracy przedstawiona została także rola zarządców przymusowych, którzy wywodzili się najczęściej z sąsiednich majątków wiejskich, legitymujących się doświadczeniem w prowadzeniu gospodarstw, jak i funkcja Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku jako podmiotu nakreślającego ogólne kierunki działań w zakresie przeprowadzenia procesów oddłużeniowych gospodarstw rolnych. Działania te miały najczęściej charakter długofalowy i umożliwiały funkcjonowanie gospodarstwa w ramach realizacji jego podstawowych potrzeb ekonomicznych, jak i na działalność z nastawieniem na spłatę wierzytelności. Stwierdzić równocześnie należy, że kondycja finansowa majątku w Rososze, tak jak innych dóbr rycerskich, rentowych czy gospodarstw chłopskich – bez względu na ich wielkość, z wyjątkiem gospodarstw dotowanych przez skarb państwa – nie należała do najlepszych i z pewnością była daleka od często przedstawianej idyllicznej i sielankowej projekcji przedwojennych majątków rolnych na Pomorzu Zachodnim.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Państwowe w Koszalinie
Rejencja Koszalińska
Urząd Kultury Rolnej w Koszalinie

Archiwum Państwowe w Koszalinie Oddział w Słupsku
Urząd Katastralny w Sławnie

Archiwum Państwowe w Szczecinie
Naczelne Prezydium Prowincji Pomorskiej w Szczecinie
Okręgowa Dyrekcja Ziemstwa w Słupsku

Landesarchiv Greifswald
Rep. 60

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

„Adreßbuch Köslin 1939, Straßen- und Häusenverzeichnis”.

- „Agronomische Bohrungen. Summa 2743 Bohrlöcher zu Blatt Kurow, 1:25 000“, Königlich-Geologisches Landesanstalt Berlin, 1897 r.
- „Agronomische Bohrungen. Summa 4735 Bohrlöcher zu Blatt Alt Zowen, 1:25 000“, Königlich-Geologisches Landesanstalt Berlin, 1897 r.
- „Amtsblatt der Königlichen Regierung zu Cößlin“ z 6 I 1879 r.
- „Erläuterungen zur geologischen Specialkarte von Preussen und den Thüringischen Staaten“. LXXXII. Lieferung, Gradabtheilung 14, No. 39, Blatt Schlawe, Berlin 1897.
- „Deutschlands Landbau. Die Landwirtschaftskammer für die Provinz Pommern“, hrsg. von Landwirtschaftskammer für die Provinz Pommern, Berlin-Halensee 1931.
- „Die Ergebnisse der Grund- und Gebäudesteuerveranlagung im Regierungsbezirk Köslin“, hrsg. vom Königlichen Finanzministerium, 9: Kreis Schlawe, Berlin 1866.
- „Gemeindelexikon für die Provinz Pommern. Auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 1. Dezember 1885 und anderer amtlichen Quellen bearbeitet von Königlichen Statistischen Bureau“, Berlin 1888.
- „Gemeindelexikon für die Provinz Pommern. Auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 2. Dezember 1895 und anderer amtlichen Quellen bearbeitet vom Königlichen Statistischen Bureau“, Berlin 1898.
- „Gemeindelexikon für die Provinz Pommern. Auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 1. Dezember 1905 und anderer amtlichen Quellen bearbeitet vom Königlich Preußischen Statistischen Landesamte“, Berlin 1908.
- „Gemeindelexikon für den Freistaat Preußen“. Band IV: „Provinz Pommern“. Nach dem endgültigen Ergebnis der Volkszählung vom 16. Juni 1925 und anderen amtlichen Quellen unter Zugrundelegung des Gebietsstandes vom 1. Oktober 1932 bearbeitet vom Preußischen Staatlichen Landesamt, Berlin 1932.
- „Die Gemeinden und Gutsbezirke der Provinz Pommern und ihre Bevölkerung. Nach den Urmaterialien der allgemeinen Volkszählung vom 1. Dezember 1871 bearbeitet und zusammengestellt vom Königlichen Statistischen Bureau“, Berlin 1874.
- „General-Adressbuch der Ritterguts- und Gutsbesitzer im Norddeutschen Bunden, mit Angabe ihrer Besitzungen bis zu einem Areal von 500 Morgen abwärts“. Bd. II: „Provinz Pommern“, Berlin 1870.
- „Gesetz-Sammlung für die Königlich Preußischen Staaten“. Supplement-Band 1878 bis 1880 incl., Berlin 1881.
- „Heimat-Kalender für den Kreis Schlawe“ 1927.
- „Heimat-Kalender für den Kreis Schlawe“ 1930.

- „Kreisblatt des Kreises Schlawe“ (Extra-Blatt) z 11 XII 1897 r.
- „Kreis Schlawe, Gemarkung Rotzog. Planblatt (Flur) Nr. 2, Handriss Nr. 10, 1:5 000 (plan katastralny)“, 1938 r.
- „Kreisadreibuch Schlawe i. Pommern“ 1928.
- „Niekammer's Güter-Adressbücher“. Band I: „Pommersches Güteradressbuch“, Stettin 1905.
- „Niekammer's Landwirtschaftliche Güter-Adreibücher“. Band I: „Landwirtschaftliches Adreibuch der Rittergüter, Güter und Höfe der Provinz Pommern“, Leipzig 1928.
- „Niekammer's Landwirtschaftliche Güteradreibücher“. Band I: „Landwirtschaftliches Adreibuch der Provinz Pommern“, Leipzig 1939.
- „Oeffentlicher Anzeiger als Beilage zu No. 8 des Amtsblatts der Königl. Regierung zu Cöslin“ z 24 II 1841 r.
- „Ortschafts-Verzeichniß des Regierung-Bezirk Cößlin“, Berlin 1819.
- „Preußisch Verwaltungs-Blatt. Verwaltungsrechtspflege in Preußen“, hrsg. von Dr. Jur. Binsel. Zwölfter Jahrgang, Oktober 1890 bis 1891, Berlin 1891, s. 544.
- „Reichsgesetzblatt“ 1931, Teil I z 15 V 1931 r.
- „Topographische Beschreibung der Provinz Pommern mit einer statistischen Uebersicht“, Berlin und Stettin 1827.
- „Verzeichniß von den Amtsbezirken des Kreises Schlawe [1879 r.]“.
- „Wohnungs-Anzeiger für die Stadt Stolp nebst den wichtigsten Adressen des Stolper und umliegenden Kreise (Bütow, Lauenburg, Rummelsburg, Schlawe)“, Stolp 1882.

LITERATURA

- Białecki T., Mazurkiewicz M., Muszyński A., *Podziały administracyjne Pomorza Zachodniego w latach 1800–1970*, pod red. T. Białeckiego. *Prace Instytutu Zachodnio-Pomorskiego w Szczecinie*, t. 46, *Z prac Sekcji Przestrzenno-Geograficznej*, z. 4, Szczecin 1970.
- Buchholz W., *Integration und Konflikt. Die preussische Provinz Pommern in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, [w:] *Pomorze-Brandenburgia-Prusy (państwo i społeczeństwo)*. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogdanowi Wachowiakowi z okazji 70-lecia urodzin i 50-lecia pracy naukowej, pod red. W. Stępińskiego i Z. Szultki, Szczecin 1999.
- Buchsteiner I., *Die Rolle des Grossgrundbesitzer in der Provinziellen Selbstverwaltung Pommerns während des Kaiserreiches*, [w:] *Państwo i społeczeństwo na Pomorzu Zachodnim do 1945 roku*. Materiały z konferencji, pod red. W. Stępińskiego, Szczecin, 15–17 września 1995 roku, Szczecin 1997.

- Bürger's Nachschlagebuch für Handel, Gewerbe und Industrie nebst grossem Ortslexikon von Deutschland*, hrsg. von M. Bürger, Berlin 1903.
- Chłudziński A., *Nazwy miejscowe miasta i gminy Polanów (wybór)*, [w:] *Historia i kultura ziemi sławieńskiej*, t. X: *Miasto i gmina Polanów*, pod red. W. Rączkowskiego i J. Sroki, Sławno-Polanów 2010.
- Chochuł K., *Polanów i okolice w zasobie Archiwum Państwowego w Koszalinie Oddział w Słupsku*, [w:] *Historia i kultura ziemi sławieńskiej*, t. X: *Miasto i gmina Polanów*, pod red. W. Rączkowskiego i J. Sroki, Sławno-Polanów 2010.
- Fenske H., *Die Verwaltung Pommerns 1815–1945. Aufbau und Ertrag*. Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Pommern, Reihe V: *Forschungen zur Pommerschen Geschichte*, Bd. 26, Köln-Weimar-Wien 1993.
- Fidler F., *Der Amtsrichter in Preußen. Darstellung der Amtsgerichtsverfassung, der Stellung des Amtsgerichtes und des Verfahrens in allen zur Zuständigkeit der Amtsgerichte gehörenden Rechtsangelegenheiten*. Zweiter Band, Paderborn 1883.
- Grais H. de, *Handbuch der Verfassung und Verwaltung in Preußen und dem Deutschen Reiche*, Berlin 1926.
- Hoewel R., *Kirchspiel Krangen Kreis Schlawe in Pommern. Ostdeutsche Landgemeinden und Kirchspiele Nr. 15*, hrsg. von E. Bahr, Marburg 1981
- Inachin K., *Nationalstaat und Regionale Selbstbehauptung. Die preußische Provinz Pommern 1815–1945. „Quellen und Studien aus den Landesarchiven Mecklenburg-Vorpommerns“*, Band 7, Bremen 2005.
- Kisiel A., Pencarski K., *Po wąskim torze. Dzieje Koszalińsko-Bobolicko-Białogardzkiej Kolei Wąskotorowej i jej następców (1898–2018)*, Koszalin 2018.
- Koglin F., *Rotzog*, [w:] *Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*. Band II: *Die Städte und Landgemeinden*, Hussum 1989.
- Kontowski K., *Cmentarze gminy Polanów*, [w:] *Historia i kultura ziemi sławieńskiej*, t. X: *Miasto i gmina Polanów*, pod red. W. Rączkowskiego i J. Sroki, Sławno-Polanów 2010.
- Ledebur F.L. von, *Adelslexikon der Preussischen Monarchie. Zweiter Band: L–S*, Berlin [1856].
- Lindmajer J., *Od upadku starych Prus do klęski II Rzeszy Niemieckiej 1806–1918*, [w:] *Dzieje Sławna*, pod red. J. Lindmajera, Słupsk 1994.
- Lindmajer J., *Okres międzywojenny i druga wojna światowa (1918–1945)*, [w:] *Dzieje Sławna*, pod red. J. Lindmajera, Słupsk 1994.
- Messow E., *Topographisch-statistisches Handbuch*, Baensch 1848.
- Michaelis E.H. von, *Jatzingen*, [w:] *Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*. Band II: *Die Städte und Landgemeinden*, Hussum 1989.

- Michaelis E.H. von, *Kirchspiel Quatzow Kreis Schlawe in Pommern*, „Schriften der J.G. Herder-Bibliothek Siegerland e.V. „, Bd. 22, Siegen 1990.
- Michaelis E.H. v., *Rechtspflege im Kreis Schlawe, Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*. Band I: *Der Kreis als Ganzes*, Hussum 1986.
- Neues preussisches Adels-Lexicon oder genealogische und diplomatische Nachrichten*, Zweiter Band: E–H, hrsg. von F.L. von Zedlitz-Neukirch, Leipzig 1836.
- Pencarski K., *Gospodarka miast rejencji koszalińskiej w latach 1918–1939*, Gdynia 2017.
- Pencarski K., *Problemy społeczne i gospodarcze Darłowa i Sławna w latach 1918–1939*, [w:] *Historia i kultura ziemi sławieńskiej*, t. XI: *Ośrodki miejskie*, pod red. W. Rączkowskiego i J. Sroki, Darłowo-Sławno 2013.
- Pollnow Wilhelmshof mit Stadtziegelei (Ziegelei Wilhelmshof) und der Bauernhof Fehlberg-Eickstädt*, <http://www.pollnow.de/gemeinden/Wilhelmshof.pdf>.
- Sandhoff F., *Binnenfischerei*, [w:] *Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*. Band I: *Der Kreis als Ganzes*, Hussum 1986.
- Szulc H., *Morfogenetyczne typy osiedli wiejskich na Pomorzu Zachodnim*, Seria: *Prace Geograficzne* nr 149, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988.
- Skrzypek I., *Z pradžejów gminy Polanów*, [w:] *Historia i kultura ziemi sławieńskiej*, t. X: *Miasto i gmina Polanów*, pod red. W. Rączkowskiego i J. Sroki, Sławno-Polanów 2010.
- Stępiński W., *Burżuazja i junkierstwo nadbałtyckich prowincji tzw. wschodu Rzeszy wobec problematyki uprzemysłowienia (1850–1870)*, [w:] W. Stępiński, *W kręgu niemieckiej historii*. Wybór prac, Szczecin 2014.
- Stępiński W., *Ernst Gottfried Georg v. Bülow-Cummerow/Komorowo (1775–1851) i szlachta peryferyjna na Pomorzu Zachodnim w walce o dominację stanową w dobie pruskich reform uwłaszczeniowych*, [w:] W. Stępiński, *W kręgu niemieckiej historii*. Wybór prac, Szczecin 2014.
- Stępiński W., *Państwo, „Dyktat pośrednictwa” a powstanie Izby Rolniczej Pomorza Zachodniego w latach 1893–1897. W kwestii genezy nowoczesnych ugrupowań agrarnego interesu Rzeszy wilhelmiańskiej*, [w:] *Państwo i społeczeństwo na Pomorzu Zachodnim do 1945 roku*. Materiały z konferencji, pod red. W. Stępińskiego, Szczecin, 15–17 września 1995 roku, Szczecin 1997.
- Stępiński W., *Własność junkierska na Pomorzu Zachodnim w latach 1807–1914*, t. I, II, Szczecin 1989.
- Szymski A., Rzeszotarska-Pałka M., Ignaczak-Felińska J., Pawłowski W., *Wieś pomorska wczoraj i dziś. Monografia wybranych wsi Pomorza Zachodniego*, Szczecin 2006.
- Vollack M., *Raum, Bevölkerung und Siedlung*, [w:] *Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*. Band I: *Der Kreis als Ganzes*, Hussum 1986.

Wietfeldt F., *Die Landwirtschaft im Kreise Schlawe*, [w:] *Der Kreis Schlawe. Ein pommerches Heimatbuch*. Band I: *Der Kreis als Ganzes*, Hussum 1986.

Wohlers W., Krech J., Bünger A., Baath P., *Entscheidungen des Bundesamtes für das Heimathwesen*, Berlin 1886.

PRASA

„Kösliner Zeitung” 3 VII 1942 r.; 7 VIII 1942 r.; 29/30 VIII 1943 r.; 5/6 IX 1942 r.; 11 IX 1942 r.; 8 X 1942 r.; 16 X 1942 r.; 30 X 1942 r.; 28/29 XI 1942 r.

„Pollnower Zeitung” z 7 i 9 I 1933 r.

Kacper Pencarski

Z problemów gospodarczych majątku Rosocha koło Polanowa w XIX i XX w. (do 1945 r.)

Streszczenie

Majątek Rosocha (Rotzog) w dawnym powiecie sławieńskim (Kreis Schlawe) należał do gospodarstw rolnych powstałych w wyniku zmian w zarządzaniu sąsiednimi majątkami wiejskimi. Jego wyodrębnienie w XIX w., a następnie kolejne postępujące po sobie zmiany własnościowe doprowadziły do nieustabilizowanej sytuacji ekonomicznej, która nie ulegała poprawie. Doprowadziło to do konieczności finansowania działalności majątku poprzez pożyczki, a następnie do wprowadzenia przymusowego zarządu. W pracy przedstawiono trudności w zarządzaniu majątkiem w Rososze, stosunki społeczne i ekonomiczne w mikroregionie polanowskim oraz próby wykorzystania możliwości technicznych (komunikacja, modernizacja gospodarstwa rolnego) w celu poprawy kondycji finansowej majątku. Przedstawiono również rolę właściciela majątku, Heinza Jagnowa, w procesie oddłużeniowym gospodarstwa na tle ogólnych warunków politycznych i ekonomicznych Prus i Niemiec. Kondycja ekonomiczna majątku w Rososze stanowiła odzwierciedlenie organizacyjnych i finansowych problemów typowych małych i średnich gospodarstw wiejskich dawnej prowincji pomorskiej, których właściciele nie mogli liczyć na wsparcie w ramach ogólnoniemieckich programów pomocowych.

Słowa kluczowe:

Rosocha, gmina Polanów; gmina zbiorowa Naclaw; gmina zbiorowa Bukowo; Cetuń, gmina Polanów; Lizychów, gmina Polanów; Karlota, gmina Polanów; gospodarka; rolnictwo; społeczeństwo; uwłaszczenie chłopów w Prusach; zarząd przymusowy; oddłużenie gospodarstw rolnych; Carl Wolff Justinian Freiherr von Senden; Julius Freydank (Freydanck); Heinrich Schumann; Carl Karkutsch; Wilhelm Kampe; Hermann Oesterreich; Richard Völkner; Carl Noffke; Wilhelm Kellp; Berta Kellp; Heinrich Jagnow; Johanna Jagnow; Ernst Steinkrauß; Pomorskie Ziemstwo Małej Własności Rolnej w Szczecinie Oddział w Słupsku; Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotników (NSDAP); linia kolei wąskotorowej Sławno–Polanów–Żydowo.

Kacper Pencarski

On economic problems of Rosoch property near Polanów in 19th and 20th century (until 1945)

Summary

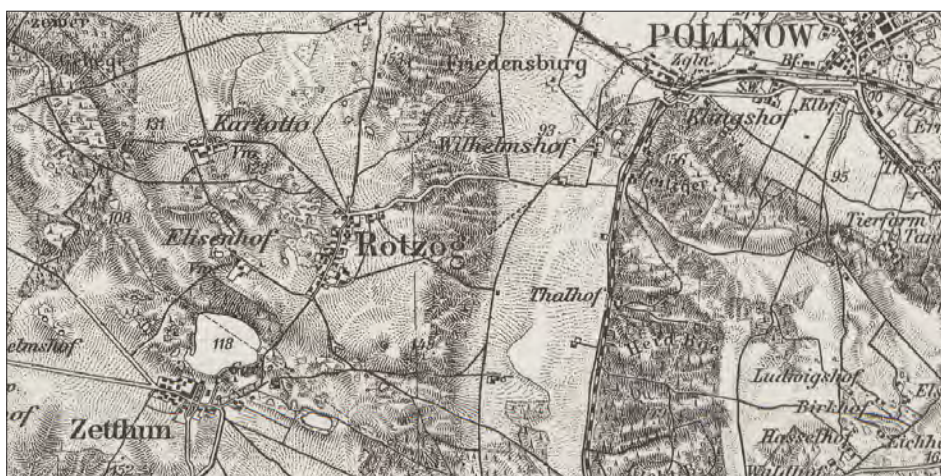
Rosoch (Rotzog) property in the former Sławнопowiat (KreisSchlawe) belonged to the farmsteads developed as a result of changes in the management of neighbouring rural properties. Its separation in the nineteenth century, followed by subsequent progressive ownership changes led to an unstable and deteriorating economic situation. This resulted in the need to finance the business of the property through bank loans, and then to introduce a compulsory administration. The work presents difficulties in the management of Rosoch property, social and economic relations in Polanówmicroregion, and attempts to use technical capabilities (communication, farm modernization) to improve the financial condition of the property. The work also presents the role of the property owner, Heinz Jagnow, in the process of debt restructuring of the farmstead against the background of general political and economic conditions of Prussia and Germany. The economic condition of Rosoch property was a reflection of the organizational and financial problems typical of small and medium-sized rural farms of the former Pomeranian province, whose owners could not count on the support under German nation-wide aid programmes.

Keywords:

Rosoch, Polanów commune; Naclaw collective commune; Bukowo collective commune; Cetuń, Polanów commune; Lizychów, Polanów commune; Karlota, Polanów commune; management; farming; society; abolition of serfdom in Prussia; compulsory administration; debt restructuring of farmstead; Carl Wolff Justinian Freiherr von Senden; Julius Freydank (Freydanck); Heinrich Schumann; Carl Karkutsch; Wilhelm Kampe; Hermann Oesterreich; Richard Völkner; Carl Noffke; Wilhelm Kellp; Berta Kellp; Heinrich Jagnow; Johanna Jagnow; Ernst Steinkrauß; **Pomeranian Zemstvo Small-scale agricultural ownership in Szczecin, Division in Słupsk**; The National Socialist German Workers' Party (NSDAP); narrow gauge railway Sławno-Polanów-Żydowo.

Najbliższe okolice Rosochy, fragment mapy topograficznej, Karte des Deutschen Reiches.
Großblatt 25: Rummelsburg i. Pom – Bublitz – Pollnow, 1:100 000, 1909 r.

Najbliższe okolice Rosochy, fragment mapy topograficznej, Karte des Deutschen Reiches.
Großblatt 25: Rummelsburg i. Pom – Bublitz – Pollnow, 1:100 000, 1935 r.

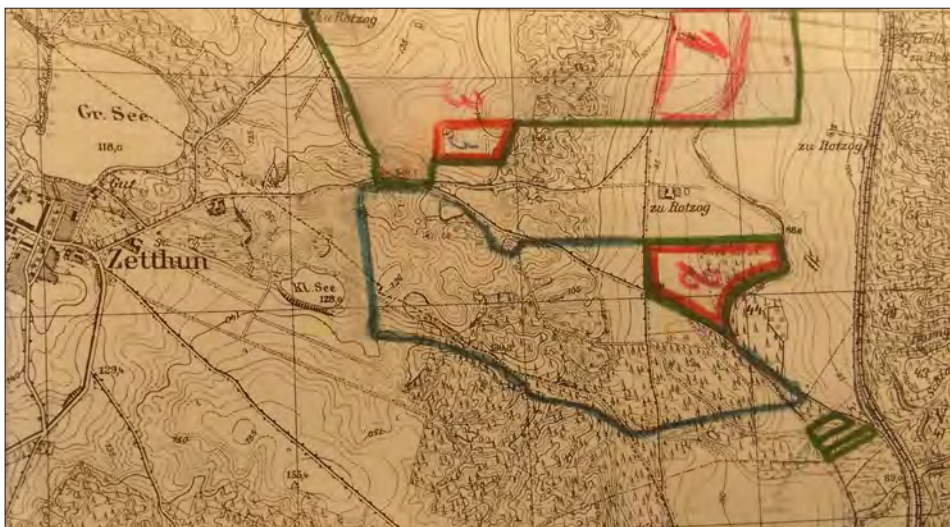
Dwór w Rososze, stan z lutego 2016 r., fot. Kacper Pencarski.

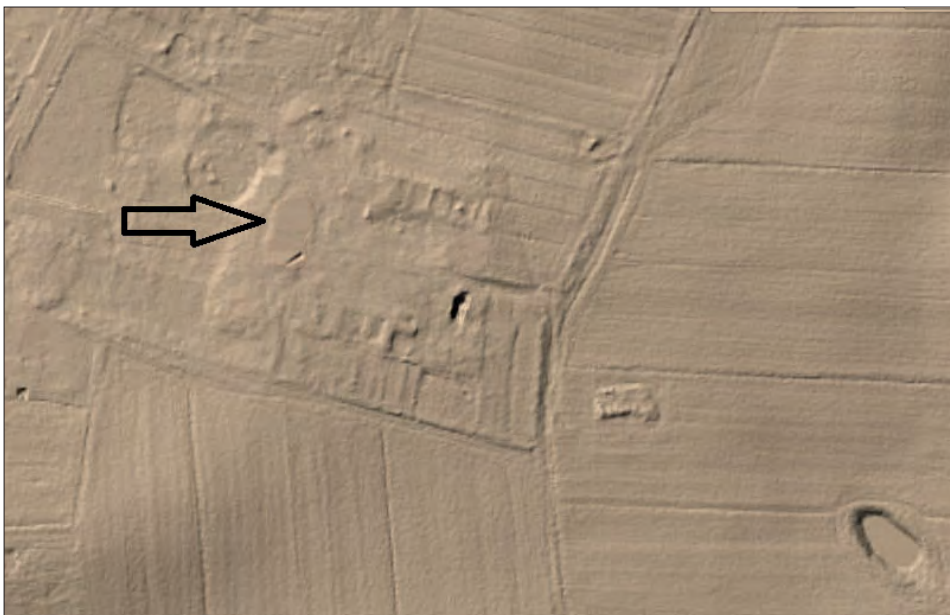
Siedziba Okręgowej Dyrekcji Nowego Pomorskiego Rolnictwa Małej Własności Ziemskiej w Słupsku przy obecnej ul. Witolda Lutosławskiego 1 (dawniej Bütowerstrasse 1), stan z lipca 2019 r., fot. Kacper Pencarski.

Fragment mapy topograficznej z naniesioną i obwiedzioną linią zieloną i niebieską własnością majątku Heinricha Jagnowa w Rososze oraz ze wskazaniem potencjalnego miejsca na osadnictwo rolne (obwiedzione czerwoną linią); AP Szczecin, NPPP, sygn. 6027, Mbl. 1865 (527); Alt Zowen, 1:25 000, ReichsamtfürLandesaufnahme, 1938 r.

Fragment mapy topograficznej z naniesioną i obwiedzioną linią zieloną i niebieską własnością majątku Heinricha Jagnowa w Rososze oraz ze wskazaniem potencjalnego miejsca na osadnictwo rolne (obwiedzione czerwoną linią); AP Szczecin, NPPP, sygn. 6027, Mbl. 1965 (610); Kurow, 1:25 000, ReichsamtfürLandesaufnahme, 1932 r.

Numeryczny model zespołu budynków majątku w Rososze. Strzałką wskazano istniejący dziś spośród zespołu zabudowań obiekt – dawny dwór.

Numeryczny model zespołu budynków majątku w Karłowice. Zespół budynków dziś nie istnieje.

Numeryczny model zespołu budynków majątku w Lizychowie. Zespół budynków dziś nie istnieje.

Rosocha. Plan katastralny wsi (fragment); AP Słupsk, Urząd Katastralny w Sławnie (dalej: UKS), GemarkungRotzogGemeinde. Nr. 144. Planblatt 2. u. 3., 1:5 000 (plan katastralny), 1938 r.